

704

7046

Estimat amic: He llegit el vostre article sobre
La literatura com a patrimoni i desenvolupament del territori

La literatura com a patrimoni i desenvolupament del territori

La Selva del Camp
Almóster
TARRAGONA
14
7013
7048
7225
estant i es distingeixi gairebé com únic entre els
nostres escriptors. Tencara que l'article heu llegit estat
escrit per pura satisfacció vostra, jo us deu

Pol. Ind. El Mas de Anelles
Redessa
Reus
Roureda
Bellisens
Z.I. la
Z.I. Gran In
720
420a
14
7013
7048
7225
Le seton de dis. va agraïment. Si no
ho heu llegit de tot com a deu tota senyallada no
aria llegit amb un de amb un article.

Urb. les Palmeres d'Alguerverdes
Vila seca de Solcina
Mas de Anelles
La Cano
Z.I. Gran In
720
420a
14
7013
7048
7225
cosa: que completat amb la fidelitat
gràcies de molt de temps i per altres escrits. (Un
vostre amic i per altres escrits. (Un
criptor no deu una utilitat cosa
Manceu al vostre

LA LITERATURA COM A PATRIMONI I DESENVOLUPAMENT DEL TERRITORI

Espais i rutes literàries

CENTRE DE LECTURA
REUS 1859

AROLA EDITORS

[publicacions]

URV

[Espais
escrits]

XARXA DEL PATRIMONI LITERARI CATALÀ

LA LITERATURA COM A PATRIMONI I DESENVOLUPAMENT DEL TERRITORI

Espais i rutes literàries

Mireia Munmany, Magí Sunyer, Ester Magrinyà,
Roser Vernet, Neus Oliveras, Jesús Figueres,
Jordi Vinyals, Àngels Santacana, Jaume Salvat,
Maria Adzerias, Fina Anglès,
Josep Maria Pallàs i Guasch.

Coordinadora: Montserrat de Anciola

132

ASSAIG

EDICIONS DEL CENTRE DE LECTURA
REUS 2015

1a edició:
maig del 2015

Edita:
Centre de Lectura de Reus i Arola Editors
ISBN: 978-84-87873-98-0
ISBN: 978-84-94401-62-6

Centre de Lectura de Reus
Carrer Major, 15 - 43201 Reus, Tarragona
Tel.: 977 77 31 12
www.centrelectura.cat

Arola Editors
Poligon Francolí parcel·la 3 nau 5 - 43006 Tarragona
Apt. Correu 253 - 43080 Tarragona
Tel. 977 553 707
arola@arolaeditors.com
www.arolaeditors.com

Coedita:
Publicacions URV
ISBN: 978-84-8424-37-79

Publicacions de la URV
Av. Catalunya, 35 - 43005 Tarragona
Tel.: 977 558 474
publicacions@urv.cat
www.publicacionsurv.cat

© Centre de Lectura de Reus
© Mireia Munmany, Magí Sunyer, Ester Magrinyà, Roser Vernet, Neus Oliveras,
Jesús Figueres, Jordi Vinyals, Àngels Santacana, Jaume Salvat, Maria Adzerias, Fina
Anglès, Josep Maria Pallàs i Guasch.
Correcció lingüística: Agnès Toda

Consell editorial: Pere Gabriel Sirvent (UAB),
Magí Sunyer Molné (URV), Mercè Costafreda Felip.
Disseny coberta: Salvador Juanpere.

Imprimeix: Gràfiques Arrels. Tarragona
D.L.: T 921-2015

Els SSTT de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Delegació Tarragona han
col·laborat en les jornades motiu pel qual s'ha editat aquest llibre

SUMARI

Mireia Munmany Espais Escrits, eina per a la literatura catalana en xarxa	9
Magí Sunyer Literatura en el paisatge del Camp de Tarragona, el Priorat, el Baix Penedès i la Conca de Barberà. Tipologia de rutes i cases d'escriptor	19
Ester Magrinyà Josep Aladern i el Modernisme Literari al Camp de Tarragona	39
Roser Vernet Centre Quim Soler, la literatura i el vi	47
Neus Oliveras Itinerari Àngel Guimerà pel Vendrell	51
Jesús Figueres Ruta Josep Pin i Soler	55
Jordi Vinyals Escriure el territori amb Puig i Ferrer	61
Àngels Santacana Casa Museu Àngel Guimerà	65
Jaume Salvat El relat en el turisme	69
Maria Adzerias Ruta Literària del Grup Modernista de Reus	91
Fina Anglès Ruta Mir-Manent. Un passeig amb els sentits: de la natura a l'art	101
Josep Maria Pallàs i Guasch Les rutes Narcís Oller per Valls	105
Neus Oliveras La ruta, una eina per a l'educació	109

———— MIREIA MUNMANY ————

ESP AIS ESCRITS, EINA PER A LA
LITERATURA CATALANA EN XARXA

Bona tarda i gràcies, Sr. Xavier Filella, Sra. Dolors Sardà, Sr. Albert Soler, equip del Centre de Lectura i, especialment, Sra. Montserrat de Anciola i tots els socis d'Espais Escrits del Camp de Tarragona, el Baix Penedès i el Priorat. Gràcies per haver fet possible aquestes jornades i donar l'oportunitat a Espais Escrits que, en certa manera, les enceti.

En la nostra intervenció intentarem presentar i donar a conèixer la xarxa Espais Escrits, tot emmarcant la importància del patrimoni literari en un context en què ni els factors culturals, ni els socials, ni els polítics, ni els econòmics, li són favorables.

Introducció

Avui dia vivim en un flux de canvis constants i accelerats. Es tracta d'un període d'incertesa marcat, d'una banda, per la crisi econòmica i de valors, d'identitat; i, de l'altra, per l'excés i l'accés a la informació que ens ha portat a una mundialització de les relacions polítiques, econòmiques, socials i culturals, alhora que ha obert noves maneres d'entendre'ns i relacionar-nos.

Davant aquesta incertesa i el ventall de possibilitats que se'ns presenten, creiem que l'individu continua tenint la necessitat de consumir històries i llegir relats que l'ajudin a interpretar el món o allunyar-se del seu dia a dia. Alhora que, com a poble, creix la necessitat de reforçar

la cohesió social i fomentar un sentiment de pertinença enfront aquesta «societat líquida», per dir-ho com Zygmunt Bauman. I la literatura, el patrimoni literari, pot jugar en aquest sentit. Conservar i difondre el patrimoni literari significa mantenir una herència comuna on sentir-nos identificats, i sentir-se formar part d'un col·lectiu pot augmentar l'autoestima i reforçar la cohesió social.

Amb aquestes paraules només pretenem evidenciar la importància de la literatura, del patrimoni literari entès com el llegat literari que posseeix una societat, que li arriba del passat i és reconegut com a propi en el si d'una comunitat, en sintonia amb els valors d'aquesta comunitat que l'accepta, el reconeix com a seu i el transmet a les generacions futures amb el millor estat possible.

Se sobreentén que no es conserva i es transmet qualsevol llegat literari, sinó aquell que gràcies als valors i les idees que ha generat, i a la seva capacitat de construir una memòria col·lectiva que identifiqui i uneixi, ha estat prou valuós per ser conservat i sobreviure al pas del temps.

És, precisament, en el pas del temps i en la transmissió d'aquesta «herència fràgil», per dir-ho com Tzvetan Todorov (2007: p. 97), que la gestió del patrimoni literari necessita concreció i pren l'autor com a marc de referència i amb ell, tot el seu univers. Així, formen part del patrimoni literari tant els elements reals com els simbòlics, allò tangible i també allò intangible, que ens apropa a l'univers de l'autor i ens ajuda a conèixer-lo i entendre'l millor, tant a ell mateix, com a la seva obra i al «món psicològic i social en què habitem», manllivant les paraules de Todorov (2007: p. 78).

Per tant, tot i que oficialment el patrimoni literari s'inclou dins la categoria de patrimoni intangible, no se'n pot menystenir la part tangible; el vessant en què la majoria dels centres que vetllen pel patrimoni literari han trobat la seva raó *per se*. Un camí més terrenal per donar a conèixer, al capdavant, l'essència intangible del patrimoni literari.

És en aquest context que parlarem d'Espais Escrits, una xarxa que vetlla i difon aquest valuós patrimoni literari català. Perquè davant la pèrdua de valors cal posar èmfasi en la literatura com a eina de desenvolupament social, cultural i econòmic. I, si ens centrem en l'àmbit pedagògic, aprofitant que aquest curs és reconegut com a activitat de formació permanent, deixeu-me recordar una notícia apareguda el 21 d'octubre del 2014 a *La Vanguardia* en la qual es deia que els estudiants

encara fan massa faltes d'ortografia. Davant aquesta realitat el mateix Departament d'Ensenyament es veia obligat a modificar el manual i enviar orientacions als centres amb noves estratègies i mètodes. Una de les recomanacions que feia el Departament era llegir, ja que tal com s'especifica en aquest nou manual «L'ortografia s'aprèn, sobretot, amb la pràctica de la lectura i de l'escriptura. Un ensenyament basat en l'aprenentatge de la normativa, a més de ser avorrit i difícil, està descontextualitzat i s'oblida aviat» (Gutiérrez, 2014: p. 28).

Ressaltem aquest fet perquè, precisament, els centres de patrimoni literari poden esdevenir un recurs per als educadors que volen pal·liar les faltes d'ortografia dels seus alumnes, la pobresa lingüística i/o el fet de no llegir. Ja que els centres de patrimoni literari són centres que creen emocions i que poden ser capaços de despertar l'amor per la lectura. Un instrument, per exemple, que tenen per fer-ho possible és a través de les rutes literàries on enllacen literatura i paisatge. Perquè respirar el territori amb ulls de poeta fa que, d'entrada, vegis el paisatge diferent i, després, t'animi a aprofundir en la vida i l'obra de l'autor. En qualsevol cas creiem que és bo tenir en compte els centres patrimonials i tota la feina que estan portant a terme perquè, com es deia antigament, «Un llibre ajuda a triomfar», i si no a triomfar, sí que pot ajudar a millorar.

Sortosament cada dia són més els centres que vetllen, des de la professionalitat, per la memòria literària d'un autor amb la intenció de fer present la seva literatura en la societat. Aquests dies ho podreu comprovar amb els centres del Camp de Tarragona, el Baix Penedès i el Priorat.

Espais Escrits. Xarxa del Patrimoni Literari Català

Precisament va ser per vetllar i donar visibilitat a aquest conjunt d'entitats que treballen per a la protecció i difusió del llegat literari dels escriptors, que va néixer el 2005, Espais Escrits. Xarxa del Patrimoni Literari Català, una associació sense afany de lucre constituïda amb l'objectiu de promoure i divulgar el patrimoni literari tot articulant els vincles entre aquests centres professionals que vetllen per la memòria literària dels escriptors que han anat configurant la cultura catalana; així com amb la voluntat de visualitzar la territorialitat d'aquests centres, fet que es demostra amb les diverses seus associades escampades arreu de la geografia dels Països Catalans.

Per tant, la creació de l'associació va servir per, d'una banda, crear i visibilitzar una xarxa redistributiva per donar veu i valor als petits i heterogenis equipaments patrimonials dispersats pel territori i, de l'altra, reivindicar la professionalització d'aquest camp.

En relació amb el funcionament intern l'associació, està formada per una junta directiva –que es reuneix mensualment i s'ocupa de les tasques de direcció, gestió tècnica i administrativa de la xarxa, amb un president d'honor que des del 2010 era Joaquim Molas, i abans ho havia estat Josep Palau i Fabre– i els socis –que gràcies a les noves tecnologies participen activament en els diversos projectes de la xarxa, i són els que aporten el contingut literari, professional i rigorós, de l'autor a qui representen. Tot i estar permanentment en contacte a través de correu electrònic també es fan dues trobades presencials l'any. D'una banda, una assemblea en la qual els socis tenen veu i vot. Correspon als socis l'admissió de nous centres, la renovació de la junta, l'aprovació de la memòria d'activitats, el pla de treball i el pressupost anual. De l'altra, una jornada tècnica que esdevé una jornada de treball on trobar-se els diversos socis, professionals del patrimoni literari, per debatre sobre temes comuns. La idea és compartir problemes o dubtes sobre un mateix tema i veure, a partir d'altres professionals i de l'experiència dels socis, possibles solucions o estratègies per afrontar-ho. En aquest sentit, en la III Jornada Tècnica vam reflexionar sobre: «La didàctica de la literatura. Els serveis educatius en els centres de patrimoni literari».

També cal recalcar que existeix una secretaria des d'on es coordinen els diversos projectes, les reunions entre la junta i les trobades amb els socis. La seu permanent de la secretaria està ubicada al Museu Verdaguer de Folgueroles.

Àrees de treball

Amb els anys la xarxa treballa en la dinamització i l'articulació del patrimoni literari català a partir de diverses vies:

1. Comunicant i difonent les diverses activitats literàries de tots els socis, a partir del web d'Espais Escrits. Xarxa del Patrimoni Literari Català (<http://www.espaisescrits.cat>). En la pàgina d'inici del web, hi trobem les notícies més destacades generades per la mateixa xarxa i un eix cronològic dels diversos autors associats, així com també totes les activitats programades pels socis, que tant es poden consultar a partir dels bàners, com des de la pestanya «Actualitat» o directament des del calendari. A més, bimensualment també es crea una agenda d'activitats que s'envia a tothom que es faci amic de l'associació, gratuïtament, a

través de la pestanya «Fes-te Amic» del web d'Espais Escrits. D'aquesta manera tothom que ho desitgi rep, el primer i tercer dijous de cada mes, l'agenda literària directament al seu correu electrònic.

Cal destacar que, des del web, es pot accedir a tots els socis a partir de l'apartat «Escriptors i Espais», on estan classificats en tres tipologies (Centres Patrimonials, Centres d'Estudi i Activitats de Difusió), segons la seva dedicació principal. En cada fitxa hi ha informació de l'autor i del centre que el representa, amb la informació de contacte. També es pot accedir als autors a qui s'ha dedicat una ruta a partir de la pestanya «Rutes literàries». En aquest cas, el centre que en gestiona el llegat explica la ruta que porta a terme, acompanyada d'informació d'interès per al visitant. També s'ha editat un cartell amb informació de les diverses rutes.

2. Oferint serveis. En aquest sentit des de la xarxa s'assessora en la creació de rutes literàries a tothom que ho sol·liciti, es coordinen i organitzen espectacles literaris o, per exemple, es dinamitzen clubs de lectura a les diverses biblioteques públiques del Servei de Biblioteques de la Generalitat de Catalunya sota el projecte Espais Llegits.

3. Teoritzant sobre el concepte i la gestió del patrimoni literari. Aquest aspecte ha culminat amb la publicació del llibre: *Literatura, territori i identitat. La gestió del patrimoni literari a debat* (2011). Ara es continua a partir de les jornades de treball, de caràcter més tècnic, esmentades anteriorment.

A partir d'aquestes línies de treball, i tenint clar que cal apostar per les noves tecnologies, conscients que el patrimoni literari necessita de les TIC per arribar a un públic més ampli i més jove, Espais Escrits ha engegat diversos projectes com: un clic, una frase, del web d'EE: http://www.espaisescrits.cat/home.php?op=32&module=frase_dia, que es difon diàriament a partir les xarxes socials. Cada dia es mostra una cita literària d'un autor associat.

El projecte més ambiciós, però, és el Mapa Literari Català (MLC, www.mapaliterari.cat), un web que geolocalitza la literatura catalana al món i del qual ha sortit una aplicació mòbil.¹ Si entrem breument al web del MLC ens adonem com, efectivament, és un web que neix amb la idea de fer visible la riquesa i el potencial del patrimoni literari català distribuït arreu del territori. Cada localització geogràfica o «espai escrit» està representat al mapa amb la icona d'un autor o, en el cas que n'hi hagi més d'un, s'agrupen per colors, els diferents colors indiquen la intensitat de textos que es troben a la zona, i a mesura que t'hi apropes es van diferenciant. Cada «espai escrit» està localitzat geogràficament al lloc al qual fa referència el text: o bé parla de la zona o bé l'autor s'hi va inspirar.

En aquests diversos «espais escrits» tant s'hi pot accedir navegant pel mapa, per cerca cartogràfica, com per cerca semàntica, en aquest cas s'hi accedeix a través del menú de l'esquerra de la pantalla on hi ha el llistat d'autors amb els submenús corresponents: «Espais escrits», «Rutes literàries» o «Institucions». També existeix la cerca per paraula literària o geogràfica, aleshores poses la paraula que t'interessa i o bé et troba tots els textos literaris que incorporen aquella paraula o bé tots els textos literaris ubicats en aquella zona. Cal recordar que tot aquest contingut, si es vol, es pot visualitzar a través d'un mapa híbrid.

¹ Per obtenir més informació del projecte podeu consultar el següent vídeo: <https://www.youtube.com/user/espaisescrits?feature=mhum>

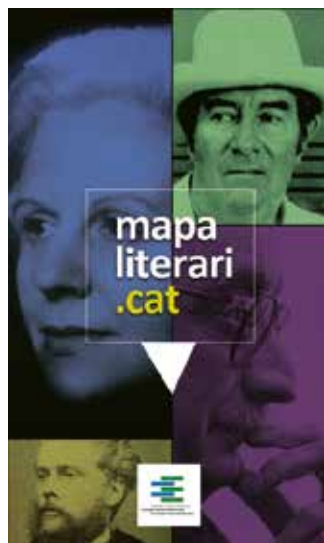

Tant si escullis una cerca com una altra podràs visualitzar els «espais escrits», cadascun està format per un text relacionat amb el territori, així com tota una sèrie de continguts multimèdia que enriqueixen l'experiència de l'usuari lector. Per exemple, si tot navegant pel mapa ens apropem a la serra de Montsant ens trobem un fragment de *La porta dels somnis* de Joaquim Soler, amb una fotografia, el text literari relacionat amb el territori i un document sonor del mateix autor recitant aquest fragment.

Completen tots els «espais escrits» unes contextualitzacions per tal d'explicar els vincles d'aquella obra i del seu autor amb el territori localitzat o l'època concreta en què el va escriure. Per exemple, a Manresa trobem el discurs que Àngel Guimerà va pronunciar en l'Assemblea de Manresa sobre l'autonomia de Catalunya. Cal recordar que també hi ha textos traduïts en diversos idiomes. En anglès, per exemple, ens trobem *El Violí d'Auschwitz* de Maria Àngels Anglada o *La vaca cega* de Joan Maragall.

És gràcies a les paraules que han deixat dites els nostres escriptors que podem conèixer diferents racons del món o descobrir aquell territori habitual des d'una mirada literària. Una nova i enriquidora mirada que ens revelarà, de ben segur, la bellesa del paisatge.

A més d'«espais escrits» també hi trobem «rutes literàries», que són espais escrits enllaçats entre si, com el cas de la Ruta Mir-Manent a l'Aleixar i Maspujols. Precisament són aquestes rutes literàries, que es troben al MLC, les que també es poden consultar a l'aplicació mòbil del Mapa Literari Català; una app que ha estat possible gràcies a una subvenció euroregional Pirineus-Mediterrània de l'any 2012 i que es pot descarregar gratuïtament tant des del sistema iOS com d'Android.

L'aplicació ens permet tenir al palmell de la mà la literatura i geolocalitzar-la al territori; per tant, creiem que és un recurs molt útil per seguir les rutes literàries, tant si es fan lliurement com si s'encarreguen al centre que les gestiona. De fet, molts dels centres patrimonials que gestionen les rutes s'ajuden de l'app ja que en l'àmbit turístic, però sobretot pedagògic, esdevé una eina atractiva per endinsar-se en la literatura i el paisatge.

Cal esmentar que, seguint amb la idea de visibilitzar el patrimoni literari català al món, l'abril passat vam col·laborar amb un projecte nord-americà: Placing Literature, i vam ubicar la literatura catalana en un mapa d'abast mundial.

Finalment, només hem de recordar que, actualment, Espais Escrits compta amb 60 socis, centres patrimonials, cadascun dels quals vetlla, des de la professionalitat, per la memòria específica d'un autor. La idea és continuar creant xarxa i ser capaços d'aglutinar altres universos literaris perquè, en un món tan complex i global, creiem que és fonamental treballar en xarxa per visibilitzar-nos al món, però també davant les administracions públiques, el món educatiu o el món turístic; alhora que ens permet ser una plataforma de professionals on trobar resposta a les nostres inquietuds literàries i de gestió.

Bibliografia

- BALLART HERNÁNDEZ, Josep; JUAN I TRESSERRAS, Jordi (2001). *Gestión del patrimonio cultural*. Barcelona: Ariel.
- BAUMAN, Zygmunt (2007). *Els reptes de l'educació en la modernitat líquida*. Barcelona: Arcàdia.
- CAROL, Màrius (2014). «L'ortografia encara és el que era». *La Vanguardia*, 21 d'octubre de 2014, p. 2.
- ESPÀIS ESCRITS (2001). *Literatura, territori i identitat. La gestió del patrimoni literari a debat*. Girona: Curbet Edicions.
- GUTIÉRREZ, Maite (2014). «Rescat de l'ortografia». *La Vanguardia*, 21 d'octubre de 2014, p. 28-29.
- MUNMANY, Mireia (2012). «Rutas literarias en Catalunya. Estado de la cuestión desde una perspectiva de género». Dins BOURDEAU, Laurent; MARCOTTE, Pascale; HABIB SAIDI, Mohamed. *Routes touristiques et itinéraires culturels, entre mémoire et développement*. Quebec City: Université Laval.
- PRATS, Llorenç (1998). «El concepto de patrimonio cultural». Dins *Política y Sociedad*, 27. Madrid, p. 63-76.
- ROIGÉ, Xavier; FRIGOLÉ I REIXACH, Joan (ed.) (2011). *Constructing cultural and natural heritage: Parks, Museums and Rural Heritage*. Girona: Documenta Universitaria.
- TODOROV, Tzvetan (2007). *La literatura en perill*. Barcelona: Galàxia Gutenberg.
- TORRENTS, Carme (2007). «El patrimoni literari català i consum cultural». Dins *Miscel·lània Ricard Torrents: scientiae patriaeque impendere vitam*. Vic: Eumo Editorial.
- <http://www.espaisescrits.cat> [en línia]. Consulta: 27 d'octubre de 2014.
- <http://www.mapaliterari.cat> [en línia]. Consulta: 27 d'octubre de 2014.
- <https://www.youtube.com/user/espaisescrits?feature=mhum> [en línia]. Consulta: 27 d'octubre de 2014.

——— **MAGÍ SUNYER** ———

LITERATURA EN EL PAISATGE DEL CAMP DE
TARRAGONA, EL PRIORAT, EL BAIX Penedès
I LA CONCA DE BARBERÀ. TIPOLOGIA
DE RUTES I CASES D'ESCRITOR

El títol és llarg, però no me'n sento responsable. Si de territori parlem, hauríem de procurar ser precisos i si ens referim a aquest tros de terra d'aquí, no és fàcil ser-ho, sobretot perquè en aquesta qüestió els governants s'han fet, si se'm permet l'expressió popular, un nus a la cua. Tot deriva de les febleses del catalanisme en els darrers quaranta anys respecte a la suposada voluntat de rectificar la divisió territorial espanyola, imposada fa cent vuitanta anys. A la pràctica, n'ha resultat el manteniment de les poderoses estructures espanyoles associades a la província i la superposició d'unes molt febles entitats de govern comarcal. Més enllà d'això, poca cosa, no hi ha hagut voluntat de governar a partir de les vegueries republicanes, que no s'han ni intentat recobrar. Només la identificació de les Terres de l'Ebre com a territori, que no existia fins fa ben poc, ha estat capaç de superposar una altra estructura administrativa, que no ha trencat la província ni les comarques, però ha deixat sense nom propi «la resta de la província», que, per comoditat, i impròpiament, s'ha anomenat Camp de Tarragona. Doble error catalanista, des del moment que manté la província i malmet una denominació antiga que només s'hauria de referir a les actuals comarques de l'Alt Camp, el Baix Camp i el Tarragonès. Ara, en el nom, hi han

afegit el Priorat, la Conca de Barberà i el Baix Penedès, o sigui, que el nom serveix per no abordar el tema del Penedès i per, oh casualitat, mantenir incòlume la província. Es pot comprendre, doncs, que no em senti responsable de l'excessiva llargada d'un títol que, com a mínim, té les virtuts de ser precís i políticament incorrecte. Per tancar aquesta introducció referida als governants d'«aquí», o sigui, «del que queda de la província que continua ben sencera», es pot avançar que la seva visió purament municipal ha perjudicat molt el desenvolupament no tan sols de l'ordenament territorial sinó també d'una acció cultural ambiciosa. Hi tornarem.¹

Visions de curt abast a banda, la literatura i aquest territori han mantingut i mantenen molt bona relació. No és aquest l'espai adequat per establir la llista, que seria extensíssima, d'escriptors que han situat obres seves en el context d'aquestes terres i d'aquestes mars, des del rei Jaume I fins a l'actualitat, si ens limitem a la literatura escrita en català; o, si eixemplem l'objectiu cap a la resta de llengües, des dels escriptors llatins que es referien a Tàrraco i a Cal·lípolis fins als contemporanis que escriuen en anglès o en rus i que, per una bona o mala experiència d'una estada turística, s'han recordat de Salou o de Cambrils en una novel·la potser policíaca. Només dedicaré un brevíssim esment, per la significació superior que tenen, a tres textos narratius que, escrits en un moment històric de grans canvis i quan la literatura apostava per retratar, de maneres diverses, la realitat, van oferir una imatge molt completa i estratègica de les tres ciutats del Camp en el canvi de l'Antic al Nou Règim. Antoni de Bofarull utilitzava els recursos del costumisme per impressionar el Reus de la seva infantesa a *Costums que es perden i records que fugen*; Narcís Oller inseria en una novel·la realista una amplíssima fotografia de la societat i la festa major d'aquell Valls que va anomenar *Vilaniu*; Josep Pin i Soler marcava el canvi de formes de vida a la Tarragona de mitjan segle en les tres novel·les del cicle dels Garriga: *La família dels Garrigas*, *Jaume* i *Niobe*. Tots tres en el moment que pertocava i amb unes visions àmplies, que feien entendre com havia estat el món en aquestes terres, com ja llavors deixava de ser, com apuntaven els nous temps. Un privilegi que no hem acabat de valorar

¹ Aquest article forma part de la investigació del grup Identitat Nacional i de Gènere a la Literatura Catalana, de la Universitat Rovira i Virgili, del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC), consolidat (SGR 2014 755), i del projecte FFI2012-31489, finançat pel Ministerio de Economía y Competitividad.

tal com convé. Com el de comptar amb multitud de textos per a tants racons d'aquesta geografia.

Fins a dates molt recents, no es va pensar que aquest material pogués tenir una utilització turística, pedagògica o simplement lúdica. No hi havia la idea que existís públic per a aquesta mena d'activitat, i el públic potser no existia, potser encara no acaba d'existir, perquè faltava l'oferta o perquè el context –tornem a les iniciatives i a les perspectives dels polítics– no acompanyava ni acompanya. Deixem per als experts el cèlebre debat sobre l'anterioritat de l'ou o la gallina.

Inventari

L'encàrrec que he rebut es refereix a les cases d'escriptors i les rutes literàries d'aquest territori de mal anomenar i que s'han associat a Espais Escrits. Possiblement s'ha fet a la meva persona perquè, juntament amb els companys de cada localitat, he tingut un interès manifest perquè rutes de les tres capitals de comarca del Camp de Tarragona –en el sentit autèntic, no en l'oficial– s'hi associessin. Des del moment que vaig conèixer la iniciativa, la vaig considerar una eina imprescindible a què s'havia de donar suport i a la qual convenia incorporar-se per aconseguir visibilitat i modernitat. Com que han passat anys des de la incorporació de la Ruta Narcís Oller a la plataforma –després van venir la del Grup Modernista de Reus i la Josep Pin i Soler–, avui puc confirmar que aquella primera impressió era correcta i ha estat superada per l'enriquiment del web amb projectes tan poderosos i amb tantes possibilitats com el Mapa Literari Català. Tanmateix, no vull deixar de banda una bona quantitat d'accions de signe divers realitzades en aquest camp que fins ara no s'han inscrit a Espais Escrits potser perquè no han disposat d'una entitat de suport o d'una base econòmica mínima per satisfer la quota anual, però que han dut a terme una actuació en aquest terreny que de vegades és tan intensa com la d'algunes de les entitats associades, o més. Hem de tenir present, encara, que sense algunes d'aquestes accions és molt possible que una part de les altres no haguessin arribat a existir.

Geografies literàries i altres experiències

En aquesta part de país, l'interès pel binomi literatura-territori es va començar a estructurar en llibres que no tenen l'aplicació pràctica de les guies, pensades per ser recorregudes, però que s'hi poden transformar amb facilitat. A partir d'un moment, a imitació del que s'havia produït en altres indrets una mica menys de secà, es van publicar estudis, antologies i mapes literaris. Proporciono una relació d'aquests llibres. Deixo de banda els articles i les antologies d'un sol autor² i reservo per a un altre punt del discurs els llibres que publiquen rutes.

L'any 1998 va aparèixer *La terra del llamp*,³ de Montserrat Corretger, una antologia literària sobre el paisatge del Baix Camp observat per escriptors catalans d'arreu, però amb preferència pels de la comarca, classificada sobre una base temàtica. Centrat a Reus, l'any 2007 es va editar el volum que reunia les aportacions a les jornades «Reus a la literatura. Literatura de Reus», amb deu estudis que proporcionen una panoràmica prou completa sobre el tema.⁴ Aquest mateix any va aparèixer un llibre excepcional, esplèndidament editat en doble versió catalana i anglesa i espanyola i alemanya, *Tarragona escrita*, de Joan Cavallé, que traça una bona quantitat d'itineraris per la ciutat de Tarragona amb literatura en totes les llengües i de tots els temps, des de la llatina dels temps clàssics.⁵ Unes terres no gaire afavorides per la literatura, les del curs alt del riu Gaià, han estat resseguides amb minuciositat per Josep Santesmases a través dels textos que se n'han escrit, en la primera part d'un conjunt de tres llibres; esperem els dos que falten, sobre el curs mitjà del riu i la part de la desembocadura, ara estroncada, a mar.⁶ L'Associació de Professionals i Estudiosos en Llengua i Literatura Catalanes (APELLEC) va organitzar unes jornades de les quals va sortir el llibre

2 Per exemple, les de Josep Pin i Soler i Antoni Rovira i Virgili a la col·lecció *La Medusa* de l'Institut d'Estudis Tarraconenses o altres del tipus: Antoni Rovira i Virgili, *Tàrraco clara*. A cura de Maria Capdevila i Font i Teresa Rovira i Comes. Amb la col·laboració de Salvador-J. Rovira i Gómez. Tarragona, Autoritat Portuària, 2004.

3 Montserrat Corretger, *La terra del llamp. Paisatges i gent de Reus i el Baix Camp*. Barcelona, Edicions de la Magrana, 1998.

4 Pere Anguera, Xavier Ferré, Fina Grau, Jaume Massó, Magí Sunyer, Guillem Jordi Graells, Eugeni Perea, Fina Masdeu, Margarida Aritzeta i Txell Granados, *Reus a la literatura. Literatura de Reus*. Reus, Edicions del Centre de Lectura, 2007.

5 Joan Cavallé, *Tarragona escrita. La ciutat vista pels escriptors*. Barcelona, Lunwerg, 2007.

6 Josep Santesmases i Oller, *Viatge literari per la vall del Gaià. Les terres altres*. Tarragona, Arola editors, 2008.

Literatura i paisatge, amb aportacions de Llorenç Soldevila, Josep-Sebastià Cid, Eugeni Perea i Josep Santesmasas.⁷ En un llibre de títol ambiciós i més limitat en el contingut –no s’hi parla ni de Tarragona ni de Valls, per exemple–, Eugeni Perea Simó ha iniciat el treball d’una *Cartografia literària del Camp de Tarragona* que sembla previsible que es completi en publicacions futures.⁸ L’any 2010 arribava a port el volum corresponent a les *Comarques tarragonines i Terres de l’Ebre* de la titànica empresa *Geografia literària dels Països Catalans* de Llorenç Soldevila, amb una quantitat ingent d’informació.⁹

Abans d’introduir-nos en l’objecte central d’aquestes reflexions, convé fer esment del degoteig d’exposicions sobre escriptors que s’han muntat i es munten tot posant l’accent en la seva connexió amb l’indret, com l’exposició permanent sobre el Grup Modernista de Reus al Museu d’Alcover. També de conferències, cicles i altres activitats que relacionen literatura i territori, molt difícils de controlar si es vol ser mínimament exhaustiu; per sort, no ens ho hem proposat com a objectiu. Interessant resulta l’experiment realitzat per l’Ajuntament de Salou, que durant anys va publicar una sèrie de llibres –potser hi pesava l’experiència de les trobades d’escriptors de la Vall d’Àneu–, cada un dels quals contenia sis contes d’escriptors diferents amb l’única condició que l’acció s’havia de situar a la població. Coordinats per Jordi Cervera i amb el títol genèric *Salou: 6 pre-textos*, de l’últim de què tinc notícia és del setè, de 2010. Es va demostrar que constitueix un bon recurs perquè, per un preu mòdic, un municipi es proveeixi de literatura que en parli: l’experiència en aquests set volums va proporcionar quarantadós relats que, d’alguna manera, s’ambienten a la població. El projecte Priorat en Persona, del Centre Quim Soler, potser també està inspirat en les trobades pirinenques, però té el propòsit de fornir-lo de trets indiscutibles d’originalitat. S’immergeixen sis escriptors de fora de la comarca en la gent i el paisatge prioratí durant uns quants dies i després disposen d’un any sencer per engruixir el diccionari penjat a la xarxa i tornar a

7 Llorenç Soldevila i Balart, Josep-Sebastià Cid, Eugeni Perea i Josep Santesmasas. *Literatura i paisatge*. A cura de Fina Anglès. Tarragona, Associació de Professionals i Estudiosos en Llengua i Literatura Catalanes, 2009.

8 Eugeni Perea Simó, *Cartografia literària del Camp de Tarragona*. Reus, Associació d’Estudis Reusencs, 2010.

9 Llorenç Soldevila, *Geografia literària. Comarques tarragonines i Terres de l’Ebre*. Barcelona, Editorial Pòrtic, 2010.

la comarca per establir-hi un nou contacte, en centres d'ensenyament i locals culturals o cívics.

Cases d'escriptors

En justícia, només podem parlar de dues cases d'escriptors en aquest territori. No perquè no n'hi hagi més que hagin estat lloc de naixement, de mort, de treball, d'estudi o de tertúlia de literats cèlebres, sinó perquè només hauríem de considerar cases d'escriptors aquelles que construeixen un discurs al voltant de les circumstàncies i l'obra del titular i que potser –no és imprescindible– mostren objectes que li van pertànyer o recreen àmbits de treball. Valls no ha tingut sort en aquest aspecte: la casa on va néixer Narcís Oller es va enderrocar; la dels seus oncles Moragues, també. Fins i tot el mobiliari de la barcelonina cambra de treball d'Oller, durant dècades conservat a la Casa de l'Ardiaca, sembla que s'ha extraviat. Ara per ara, malgrat els esforços de la Societat Narcís Oller, l'Ajuntament de la ciutat no ha trobat cap espai per instal·lar-hi un lloc de memòria de l'escriptor que permeti construir-hi un discurs visitable. Alcover disposa de dos magnífics indrets relacionats amb Cosme Vidal, àlies Josep Aladern, la seva casa natal, excel·lent mostra de l'arquitectura del Renaixement, i la torre de la Saura, bastida sobre un dels portals de la muralla medieval, on va instal·lar la impremta que va editar l'*Almanac modernista de la literatura catalana*. Tots dos són de propietat municipal. Esperem que en un futur pròxim es construeixi el discurs, més enllà d'accions puntuals i d'un petit espai expositiu, sobre aquest radical activista del Modernisme que permeti que un dels edificis assoleixi la categoria de casa d'escriptor. El Centre de Lectura de Reus, casa de tants escriptors il·lustres dels darrers cent cinquanta anys i que se n'ha ocupat sovint en conferències, jornades, congressos i homenatges, no n'ha triat cap per dedicar-li un lloc de memòria, més enllà de sales de la biblioteca (Miquel Ventura, Joaquim Santasusagna) o una sala d'actes de l'entitat (Hortensi Güell).

Resten, com a cases d'escriptors, dos espais de mena molt diversa: la casa museu Àngel Guimerà del Vendrell i el Centre Quim Soler del Molar. La del Vendrell ha estat tancada en els últims anys perquè es remodela a fons i s'amplia amb la incorporació d'un edifici contigu. Sembla que un primer sector, el de l'antiga Casa Guimerà, es podrà reinaugurar a començaments de l'any vinent amb el recorregut expositiu

per l'itinerari vital i artístic de l'escriptor, molt sensible a la seva relació amb el Vendrell, però sense limitar-s'hi. El Centre Quim Soler funciona com una casa rural des d'on es desenvolupa una activitat de dinamització comarcal. Té la peculiaritat que ni la casa ni el poble no van ser lloc de naixement ni de residència de l'escriptor a qui està dedicat el Centre, sinó que és la seva relació personal amb la propietària del local i impulsora del Centre la que justifica el discurs que, al voltant seu, s'hi construeix, tant a l'espai físic, on es mostra la seva obra literària i pictòrica, com a la xarxa, amb un web –s'hi poden escoltar els programes de *La porta dels somnis*, per exemple–, un blog i la participació a Twitter i Facebook.

Rutes literàries

La modalitat més popular i abundant que connecta literatura i territori és la ruta literària. En la realització més elemental, sembla de preparació senzilla, només cal proposar un espai per recórrer, a peu o en qualsevol vehicle, i marcar uns punts de lectura de textos. Fins i tot en aquesta elementalitat, és aconsellable fer precedir la lectura per una explicació, i aquest detall ja ens indica que, en realitat, potser es tracta d'una operació una mica més complexa.

Ni que es plantegi de manera molt elemental, una ruta mínimament ben feta té uns requeriments que en compliquen l'elaboració, tot i que sempre sigui aconsellable que la complexitat es noti poc quan els espectadors segueixen la representació. En efecte, una ruta és un espectacle, i només si es prepara de manera adequada reuneix els ingredients que, potser poc percebuts, la converteixen en una peça artística. Com el teatre, la ruta no es completa en l'escriptura sinó en la representació, i depèn en gran mesura, molt més que no sembla, de la gent de teatre –que, en aquest cas, pot ser que no tingui consciència de ser-ne, però que n'exerceix–, una gent que té hàbits, tics i manies i la facultat de fer triomfar o enfonsar qualsevol text. La ruta necessita actors que recitin bé, amb bona veu, amb bona entonació i sense afectació; necessita un o més d'un narrador, amb les mateixes qualitats; necessita director, l'amo suprem de l'espectacle.

Abans, però, la ruta requereix algú que la fabriqui, un escriptor, un guionista, el qual ha de tenir en el centre de les seves intencions una idea clara: una ruta ha d'explicar alguna cosa, ha de presentar un relat

sense el qual potser ens podríem avenir a considerar que no la podem anomenar ruta, per distingir-la de les simples agregacions de fragments que es llegeixen associats a un indret. Potser no ho sembla, però el detall és de gran importància.

L'hem restringit una mica, però la definició continua essent molt àmplia, i això significa que hi ha moltes menes diferents de rutes. N'enumero algunes, sense intenció d'aconseguir l'exhaustivitat. 1. Les que expliquen un indret, una època o una circumstància a través de textos d'un escriptor o d'uns quants escriptors que s'hi relacionen. 2. Les que expliquen un escriptor o algun aspecte d'un escriptor, la seva obra o una part de la seva obra, en relació amb indrets presents en la seva literatura. 3. Les que expliquen un escriptor en moviment, ni que ell no hagi escrit sobre l'indret, amb qualsevol pretext que l'associi als punts de l'itinerari. 4. Les que expliquen un indret a través de textos no relacionats amb l'indret, però que s'hi podrien referir. 5. Les que combinen textos literaris amb altres d'històrics, geogràfics, crítics o de la mena que sigui.

En qualsevol dels casos, seria convenient que es partís d'un respecte suficient pel text literari, que es procurés fer-ne ressaltar les virtuts amb una lectura correcta potenciada pels recursos expressius de la dramàturgia. No tothom serveix per a la comesa, de la mateixa manera que no tothom pot representar Shakespeare, Guimerà o Molière. És per això que, per posar un exemple, anys enrere, quan la Societat Narcís Oller preparava la ruta per Valls, va organitzar un taller de formació de lectors i conductors que va encarregar a una actriu i a un actor experimentats. O que les rutes del Grup Modernista i Josep Pin i Soler s'han encarregat a empreses professionals. O que les lectures de la Selva s'han triat entre actrius del grup de teatre de la població. No és imprescindible una formació teatral, un bon rapsode, que ho sigui de veritat, basta.

Rutes no associades a Espais Escrits

La distinció entre les rutes associades a Espais Escrits i les que no ho estan no ha de marcar una empremta de qualitat, però sí que acostuma a indicar una voluntat de persistència, de continuïtat i d'enriquiment del material que es representa. Després hi insistiré. Deu ser impossible enumerar aquestes rutes sense deixar-se'n: ajuntaments, centres d'estudis, biblioteques, instituts, escoles i moltes altres entitats i institucions

n'han organitzat en algun moment o de manera continuada, de vegades per a ús intern. Esmentaré aquelles de què tinc alguna mena de notícia.

Una font de rutes ocasionals, recorregudes en una o dues ocasions cadascuna, va ser la Tardor Literària de la ciutat de Tarragona d'anys enrere. Habitualment, anaven lligades amb les jornades d'estudis d'escriptors o de moviments literaris tarragonins. Joan Cavallé va preparar la de Vicent Andrés Estellés i la ciutat (2001); Salvador Rovira en va conduir una de Josep Yxart (2002); Elena Virgili, la de la Rambla de Tarragona (2004); Magí Sunyer les de Josep Pin i Soler (2003), Maria Aurèlia Capmany (2005), Artur Bladé Desumvila (2005), Josep Anton Baixeras (2007), la literatura de por d'Olga Xirinacs (2009), totes per la ciutat, i, en col·laboració amb Guillem-Jordi Graells, la de Joan Puig i Ferrer pel Camp, en autocar, de Tarragona a Alcover, la Selva, Reus, Salou i, de nou, a Tarragona. Encara, quan la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans va visitar la ciutat, se'ls va construir una ruta, en bona part feta de la combinació de textos de les que acabem d'esmentar. Un caràcter diferent té la ruta per Tarragona, Santes Creus i Poblet, conduïda per Rafel Roca i Ricart, que reproduïa l'excursió que l'any 1882 van fer destacats intel·lectuals catalans per visitar els monestirs. Organitzada pel Departament de Filologia Catalana de la URV, s'hi van utilitzar els textos de les cròniques coetànies i poesies que s'hi havien llegit.¹⁰ Algunes d'aquestes rutes es van remuntar: la de Josep Anton Baixeras, en ocasió de la celebració de la Nit de Santa Llúcia a Tarragona i la de Vicent Andrés Estellés, en l'aniversari de la mort del poeta, totes dues per iniciativa de l'APELLCC; la de Maria Aurèlia Capmany en el vintè aniversari de la seva mort, pel Departament de Filologia Catalana de la URV. Cas a part és el de la Ruta Pin i Soler, després m'hi referiré. Algunes s'han publicat.¹¹

La Biblioteca Pública de Tarragona, sovint en col·laboració amb altres entitats, ha elaborat i té penjades en el seu web: «Tamarit, una ruta», «Ruta Rusiñol-Yxart», «El Serrallo vist pels escriptors» i «El

10 Rafael Roca i Ricart. *La Renaixença i la Ruta del Cister. L'aplec de catalans, mallorquins i valencians a Poblet, Santes Creus, Valls i Tarragona (1882)*. Valls, Cossetània edicions, 2008.

11 Magí Sunyer, *Ruta Josep Pin i Soler. La interpretació de la ciutat*. Tarragona, Fundació Mútua Catalana, 2012. *Josep Anton Baixeras. Selecció de textos*. A cura de Magí Sunyer i Joan Cavallé. Tarragona, Fundació Mútua Catalana, 2010. *Jaume Vidal Alcover i Maria Aurèlia Capmany. Selecció de textos*. A cura de Magí Sunyer i Montserrat Palau. Tarragona, Fundació Mútua Catalana, 2011.

Setge de Tarragona i la Guerra del Francès», explotades en més d'una ocasió.

Dolors Requena i Fina Masdeu van reunir en llibre quatre *Rutes literàries pel Baix Camp* amb sortida des de Reus, la viabilitat de les quals abans havien comprovat a la pràctica.¹² Fina Masdeu també ha preparat una ruta Gabriel Ferrater per Reus i el mas de la família del poeta que ha topat amb problemes de drets d'autor.

La història de les rutes Narcís Oller per Valls és una mica complexa. Josep Maria Pallàs, en la seva aportació a aquest llibre, s'hi referirà amb més detall. L'any 2005, l'Ajuntament va encarregar a Margarida Aritzeta l'elaboració d'una ruta per Valls amb textos ollerians. Temps després, la Societat Narcís Oller en va construir una altra, dramatitzada per dues actrius, adreçada sobretot al públic escolar. Passada una temporada, aquesta versió va ser substituïda per l'actual, de què es parlarà en l'apartat de rutes d'Espais Escrits. S'hi ha d'afegir que l'any 2012, en el marc de les jornades sobre *La febre d'or*, Margarida Aritzeta i Sílvia Güell van preparar una ruta de Valls i *La febre d'or*, i que aquest 2014, en les noves jornades bianuals, Margarida Aritzeta en prepara una pels boscos de Valls. Encara s'ha de fer esment del llibre *Narcís Oller: una ruta literària per Valls* a què ens referirem més àmpliament a l'hora de parlar de les aplicacions didàctiques.

Durant anys, es va recórrer una ruta literària amb Puig i Ferrer de la Selva del Camp que no és la que actualment s'explota i el text de la qual es va publicar.¹³ Neus Oliveras, a més de la de Guimerà de què es parlarà després, va preparar i realitzar Fenosa: Diàlegs amb la Literatura, al Vendrell, i Joan Perucho i Albinyana. Instituts de secundària de Montblanc, l'Espluga de Francolí i Santa Coloma de Queralt han desenvolupat experiències didàctiques amb rutes de què parlarem en l'apartat corresponent. L'any 2011, en els actes de commemoració del mil·lenari de la Nou de Gaià, Josep Santesmases, amb la col·laboració d'Anna Gispert, va preparar una ruta literària del poble que es va realitzar aquella primavera i es va publicar en quadern.¹⁴ Associada al

12 Dolors Requena i Fina Masdeu. *Rutes literàries pel Baix Camp*. Barcelona, Editorial Proa, 2008.

13 *Ruta literària amb Puig i Ferrer. La Selva del Camp*. Coordinació J. M. Masdeu Guitert. Ajuntament de la Selva del Camp, 2008.

14 *Ruta literària per la Nou de Gaià*. Selecció de textos: Josep Santesmases i Ollé. Amb la col·laboració d'Anna Gispert Magarolas. 29 de maig de 2011.

senderisme, a Prasdip s'ha caminat en un itinerari de les *Històries naturals* de Joan Perucho. Tinc notícia del que no sé ben bé si va ser una ruta o simplement un acte, nocturn, això sí, a Albarca, a la recerca de l'ànima en pena del protagonista de la novel·la *Vampíria sound*, de Pep Blay. També d'una ruta literària per Salou, d'Assumpta Ribas, penjada a Internet,¹⁵ d'una ruta literària pel litoral de Salou, de l'Institut Jaume I, de la ruta literària Cambrils Endins i, encara, de la de l'Hospital de la Sang de Cambrils. Més n'hi deu haver o n'hi deu haver hagut.

Rutes associades a Espais Escrits

En aquest bocinet de planeta, tenim sis rutes integrades en l'organització d'Espais Escrits. Una diferència notable respecte a les altres ve donada per la inclusió en el web de l'entitat, que les situa en el mapa dels Països Catalans i n'uniformitza la presentació. L'itinerari està marcat en un mapa al qual s'accedeix a partir de Google Maps, i habitualment inclou fotografies dels llocs d'aturada, textos explicatius, els fragments que es llegeixen i, en algunes ocasions, la locució dels textos. S'està molt atent a les noves tecnologies, com en la incorporació de la possibilitat de descarregar-les en apps. També s'estableix la periodicitat amb què s'ofereix la ruta i les condicions per contractar-la: durada, preu i freqüència, com qualsevol altre producte cultural professionalitzat.

Al Vendrell, la Ruta Àngel Guimerà, elaborada i conduïda per Neus Oliveras i Àngels Santacana, es va crear en un programa de l'Institut d'Estudis Penedesencs. No es limita a Guimerà, sinó que vol oferir l'atmosfera del Vendrell de la Renaixença, amb personatges com els germans Ramon i Vidales. Té establertes tres sessions a l'any de manera fixa, forma part de l'activitat dels escolars de la població i s'ofereix les vegades que convingui segons la demanda. Als assistents, se'ls lliura un llibret. Disposa d'una aplicació didàctica que després s'especificarà. La Ruta Narcís Oller per Valls es programa per als instituts i s'explota quan algú ho sol·licita. Fins i tot es pot recórrer sense guia si es disposa dels textos i se segueix en els punts de la ruta senyalística fixada als carrers de Valls, uns pilons informatius que marquen l'itinerari. També compta amb material didàctic i un important estudi de base, el llibre *Narcís*

15 Assumpta Ribas, *Ruta literària per Salou*, www.slideshare.net/Assumpta1919/ruta-literria-per-Salou.

*Oller: una ruta literària per Valls.*¹⁶ La Ruta Joaquim Mir i Marià Manent per l'Aleixar i Maspujols, pictòrica i literària, es passeja quan hi ha un grup que s'hi inscriu. Se'n va publicar un llibre que incorpora un CD i moltes fotografies en color, importants per copsar la proposta artística que aporta.¹⁷ La Ruta del Grup Modernista de Reus va sorgir com una molt àmplia proposta interdisciplinària –literatura, arquitectura, indústria, memòria històrica, arts plàstiques i urbanisme– elaborada per Rosa Pagès: «La ciutat moguda pel vapor». Fou oferta a l'Ajuntament de Reus, malauradament sense èxit, però al cap d'un cert temps la Regidoria de Cultura en va acceptar la part de ruta literària, que Rosa Pagès havia encarregat a Magí Sunyer. Es va posar en funcionament, però no va durar gaire, circumstàncies polítiques la van fer oblidar. Quatre anys enrere, el Centre de Lectura va heretar-la i en va encarregar l'exploració a Còdol, que la va enriquir amb gran sensibilitat, en va establir una programació periòdica i l'ofereix al públic general. La Ruta Josep Pin i Soler de Tarragona va sorgir, tal com ja s'ha explicat, de la Tardor Literària i ha estat remuntada per l'APELLC, que en va preparar una versió adaptada i en va oferir l'exploració a l'empresa de serveis cultural Imaginantes, que l'ha orientada cap a la connexió amb la festa major de la ciutat, la programa en dates concretes i l'ofereix al públic que la contracta. Les representacions de l'actual Ruta Puig i Ferrer per la Selva de Camp, fruit de la col·laboració entre l'Ajuntament de la vila i l'Escola de Lletres de Tarragona, estan establertes cada primer diumenge de mes. En una primera versió, de 2013, tenia com a base les novel·les: *El cercle màgic*, *Camins de França* i *La farsa i la quimera*. L'actual s'ha construït a partir de la dramatització d'escenes de peces teatrals modernistes de l'autor.

Aplicacions pedagògiques

La sensibilitat pels recorreguts en el territori com a forma de treure la literatura de les aules i de mostrar-la de manera atractiva i àgil ha estat present en les propostes didàctiques per a la llengua i la literatura catalanes des de fa temps. En els anys noranta, els llibres sobre paisatge i lite-

16 Empar de Bofarull, Montserrat Bové, Esther Comas, Marta Ferré, Montserrat Gassió, Teresa Jové, Roser Mas i Neus Porres, *Narcís Oller: una ruta literària per Valls*. Valls, Cossetània edicions, 2009.

17 Fina Anglès i Soronellas, *Un passeig amb els sentits de la natura a l'art. Itinerari a l'Aleixar i Maspujols amb l'obra de Joaquim Mir i Marià Manent*. Tarragona, Diputació de Tarragona, 2006.

ratura d'«El gust per la lectura» van traçar una gran varietat d'itineraris treballats amb profunditat des de la interdisciplinarietat. Per a nosaltres tenen l'inconvenient, habitual, de fixar ben poc la mirada en aquestes terres, com si els autors practiquessin el salt amb perxa per evitar-les. Només en el volum *El paisatge com a itinerari*, de Joan Chavarría i Panisello, Jordi Dolç i Cartanyà i Màrius Pont i Fandos es dedica una part molt petita d'un dels vint recorreguts a examinar-les, amb textos sobre Tarragona, Salou i Cambrils.¹⁸ Alguns departaments universitaris de didàctica han treballat les possibilitats de la relació entre literatura, territori i didàctica. Ja s'ha esmentat l'activitat de Llorenç Soldevila, des de la Universitat de Vic, en la matèria. Hem de fer referència a la de Glòria Bordons des de la Universitat de Barcelona –va intervenir en un dels seminaris d'Espais Escrits¹⁹ i ha dirigit tesis específiques sobre el tema, com la de Josep Sebastià Cid, centrada en la Ribera d'Ebre, que conté experiències que podrien servir d'exemple en altres indrets.²⁰ A la Universitat de Girona, la Càtedra de Patrimoni Literari Maria Àngels Anglada i Carles Fages de Climent enguany convoca el IV Fòrum. El Grup d'Innovació Educativa Geografies Literàries de la Facultat de Magisteri de la Universitat de València ha publicat el llibre *Un amor; uns carrers. Cap a una didàctica de les geografies literàries*,²¹ que conté una bona quantitat de reflexions teòriques i experiències concretes sobre l'assumpte, entre les quals, per motius geogràfics, em permeto de destacar el capítol de Beatriz Comella i Fina Masdeu: «Il·l·lcavònia i Cossetània: espais literaris (propostes i experiències didàctiques)», que afegeix al nostre binomi l'ingredient culinari. Vic i València s'han aliat enguany per a la celebració d'un congrés de Geografies Literàries.

La raó és clara: la part més substancial de la partida es juga a les aules. El pur turisme cultural, de moment, no dóna per a tant, i, en la voluntat d'acostar la literatura i els escriptors del territori als nens i als

18 Joan Chavarría i Panisello, Jordi Dolç i Cartanyà, Màrius Pont i Fandos, *El paisatge com a itinerari*. Barcelona, Columna, 1994.

19 Glòria Bordons, «La literatura catalana al batxillerat i a la universitat: www.viulapoesia.com, una manera d'enfocar la poesia», dins *Literatura, territori i identitat. La gestió del patrimoni literari a debat*. Girona, Curbet edicions, 2011, p. 375-386.

20 Josep-Sebastià Cid i Català, «Patrimoni literari i territori. Una proposta d'educació literària a partir dels espais de l'Ebre». Tesis doctoral. Universitat de Barcelona. Facultat de Formació del Professorat. Departament de Didàctica de la Llengua i de la Literatura. Directora: Glòria Bordons. 2012.

21 Alexandre Bataller i Hèctor H. Gassó (ed.), *Un amor; uns carrers. Cap a una didàctica de les geografies literàries*. València, Publicacions de la Universitat de València, 2014.

joves, que són els que haurien d'assegurar el futur de la literatura en un país amb pocs lectors i poc coneixement del patrimoni literari, una de les preocupacions dels organitzadors d'aquestes activitats i dels directors dels centres educatius és aconseguir que hi participin els xiquets en edat escolar.

També aquí les experiències han estat diverses. Gràcies a un conveni amb la Conselleria d'Ensenyament de l'Ajuntament de Valls, fa uns quants anys que tots els xiquets que cursen tercer d'ESO en centres d'ensenyament vallencs segueixen la Ruta Narcís Oller. D'aquesta manera, s'assegura que, si l'activitat es manté durant prou temps, una generació sencera o tots els vallencs a partir d'una edat hauran fet el recorregut literari. El Centre de Recursos Pedagògics de l'Alt Camp i la Societat Narcís Oller han elaborat un material d'acompanyament que es reparteix als escolars. D'altra banda, ja s'ha comentat que Valls, per a Narcís Oller, compta amb el privilegi del treball realitzat per un equip de professors del l'institut de segon ensenyament homònim publicat amb el títol *Narcís Oller: una ruta literària per Valls*, que va obtenir el premi Baldiri Reixac 2006-2007 i que inclou un material d'aplicació didàctica de gran valor. L'atenció a aquest sector és molt present en les activitats sobre Guimerà al Vendrell, fins al punt que es disposa d'una versió de la Ruta adaptada al públic escolar. S'ofereix a totes les escoles de la població en un travat pla d'acció que, per cursos, estableix les visites als espais culturals i museus de la ciutat –recordem que el Vendrell, a més de la casa Guimerà, té espais dedicats a Pau Casals i Apel·les Fenosa, i que compta amb el Museu Deu– i el seguiment de la ruta literària. A més, es programa un crèdit de síntesi a primer d'ESO, s'ofereixen tallers de teatre sobre l'obra d'Àngel Guimerà i s'eixampla l'oferta a instituts i escoles no vendrellencs. No deixa de constituir una demostració d'èxit que hagi aparegut competència, materialitzada en una companyia barcelonina que ofereix als escolars vendrellencs escenificacions de fragments de drames de Guimerà en diversos emplaçaments de la població. En la planificació de les rutes del Grup Modernista, a Reus, i Pin i Soler, a Tarragona, confiades, respectivament a Còdol i Imaginantes, és molt present la intenció que les institucions locals acullin un sistema com el vallenc. Potser hi seran més sensibles quan s'acabi la crisi, si decideixen acabar-la, i acabar-la bé. La intenció pedagògica també és present a tothora en l'elaboració de la Ruta Mir-Manent i ja s'ha comentat que l'experiència del Priorat en Persona

s'exposa a centres d'ensenyament dels pobles de la comarca. La Ruta de la Selva es començarà a oferir a les escoles la primavera vinent. No sobre la base d'escriptors reconeguts, sinó dels textos que elaboren els estudiants, es construeixen les rutes literàries de la Conca de Barberà, que ja hem comentat que són fruit de la col·laboració entre els instituts de Montblanc, l'Espluga de Francolí i Santa Coloma de Queralt.

Balanç i reflexions

Si volem ser optimistes, disposem d'arguments, perquè quinze anys enrere –ampul·losament hauria pogut escriure «a finals del mil·lenni passat»–, de tot el que s'ha apuntat no hi havia pràcticament res. En canvi, avui –en major mesura gràcies a l'actuació d'unes quantes persones que, sense cobrar, amb una sabata i una espadenya, pagant-se elles mateixes la gasolina, escurçant les hores de dormir i no distingint entre dies laborables i caps de setmana, hi ha treballat– el panorama resulta, com a mínim, aparent. Com en la majoria d'altres àmbits culturals, que depenen, quasi en exclusiva, de la voluntat i el treball, ni pagat ni reconegut, d'unes quantes, no gaires, persones. Persones que constitueixen agrupacions, societats, o que juguen soles, guiades per unes dèries, per uns projectes personals o col·lectius. Persones que, amb feines i fatics, aconsegueixen convèncer institucions nacionals, provincials, comarcals i locals perquè esmercin uns quants diners en el seu projecte, diners que ja s'encarrega una incommensurable burocràcia d'entorpir perquè es justifiquin de manera normal, amb el pretext d'una necessitat de transparència que només afecta els que mai no s'han quedat un euro ni han pensat en la possibilitat de fer-ho. Sovint el problema no és tant pensar i organitzar unes activitats com disposar dels coneixements comptables i de l'astúcia justificativa per arribar a fer passar el gat per gat i que no es pensin que és llebre. Molt sovint aquestes persones no disposen ni d'aquests coneixements ni d'aquesta astúcia i no es poden permetre pagar persones que els tenen.

A partir d'aquest punt, es pot ser menys optimista, malgrat les aparències. La iniciativa cultural s'hauria de promoure i agrair, no d'entorpir, però no es fa. Les entitats amb una complexitat organitzativa i un personal especialitzat en nòmina, com el Centre de Lectura que ens acull, s'hi poden adaptar amb dificultats. Les més petites, si sobreviuen, és amb feines i treballs; o desapareixen.

Resulta imprescindible abordar el tema: la professionalització de la cultura. Més en concret, en l'àmbit que ens ocupa, literatura i territori. Espais Escrits ens proporciona exemples clars de professionalització: Folgueroles amb Verdaguer, Palafrugell amb Josep Pla. No són pobles grans, la capacitat de maniobra dels municipis en l'àmbit econòmic no és enorme, però estableixen aquesta prioritat. Per trobar-hi equivalents en les terres que aquí examinem, hem de parlar del Vendrell. I prou. En el sector de cases d'escriptors, podem agafar com a exemple la Biblioteca Museu Víctor Balaguer, una institució centenària. El Centre de Lectura, com a institució, disposa d'una tradició més antiga i d'una oferta superior que la Biblioteca Museu vilanovina, però, ja s'ha comentat, no està específicament dedicada a l'assumpte que examinem, ni que, també s'ha explicat, desenvolupi una àmplia activitat literària i, en concret, hagi promogut l'explotació de la ruta. Malgrat això que acabo d'escriure, no és casual que aquestes jornades hagin estat convocades i se celebrin al Centre i no en un altre indret. Algú que hi treballa les ha pensades, algú ha buscat diners, algú ha gestionat l'acord amb ensenyament, algú ha seguit la preparació fins avui, algú ha obert la porta de la sala i ha engegat els ordinadors.

La voluntat pot suplir moltes mancances, però la professionalització té uns avantatges inqüestionables. En primer lloc, crea llocs de treball per a activitat cultural. En segon lloc, permet una gestió adequada i sobretot «normal» de la feina, sense sobreexforços ni excepcionalitats, realitzada en un horari laboral i per persones amb els coneixements específics que són requerits, i que si no els tenen es preocupen d'adquirir-los. En tercer lloc, obre perspectives i incentiva la renovació i una explotació correcta. Una persona amb dedicació laboral al projecte pot disposar de temps per pensar-hi, ordinar estratègies de promoció i organitzar la infraestructura necessària perquè esdevingui rendible. Èxits com els que expliquen les amigues de Folgueroles, que per les rutes Verdaguer passin al voltant de vint mil persones l'any, no s'improvisen i no poden ser el resultat de la gestió d'una sola persona voluntariosa després d'una jornada laboral i abans de participar en uns quants projectes culturals més. Resulta evident que, sense uns professionals que gestionin ajuts, redactin projectes i pensin en la millora d'espais i rutes, l'ambició i la dimensió d'aquestes iniciatives minva i és difícil que s'incorporin a un món que canvia tant, amb tecnologies que ofereixen noves possibilitats i que exigeixen aprenentatges i comprensió

de les múltiples utilitats que contenen. A Espais Escrits, aquest interès i aquestes ànsies de renovació hi són. Només cal examinar les paraules clau que destaquen els conferencians que han triat per als seminaris que organitzen: dinamització, articulació, simbologia, identitat, imaginari, memòria, patrimoni, cànon, didàctica, però també gestió, R + D, equipaments, mitjans de comunicació, models europeus.

Espais Escrits té la virtut d'agrupar, però també la d'incentivar, amb l'exemple d'altres espais i rutes, amb les demandes d'actualització i de modernització als associats i amb l'orgull que proporciona formar part d'una associació estesa per tot el país. Per a uns solitaris que sovint se senten aïllats, pot resultar molt compensatori veure el punt del seu centre o de la seva ruta marcat en el mapa dels Països Catalans, un mapa que ell sol ja constitueix una lluita contra la barbàrie que sempre ataca la nostra cultura; més encara quan el mapa s'eixampla per tot el planeta. Espais Escrits facilita que espais i rutes que potser quedarien conformats a una existència local i se'n ressentirien, aspirin a una altra dimensió i que, ni que sigui estirant encara més el voluntarisme, s'hi incorporin. El Mapa Literari, les fotografies i els textos de les rutes, situen aquell indret i aquella iniciativa, potser petit, potser modesta, en el món.

Tanmateix, reprenem el discurs, els punts del mapa aguanten unes aparences i no expliquen què hi ha darrere dels punts. Ho hem intentat explicar en l'inventari: del Vendrell en avall gairebé tot depèn de la voluntat. En les institucions d'aquestes terres, no hi ha una consciència cultural sòlida. Es reparteixen uns diners, pocs, i s'organitzen activitats, però hi falta una planificació que superi la immediatesa. És molt probable que falti quasi a tot arreu, però allí on n'hi ha hagut i n'hi ha, s'ha notat i es nota, i aquí, s'anomeni com s'anomeni aquest bocinet de planeta, resulta dolorosament cert que la planificació seriosa no existeix. Tenim tècnics excel·lents, autèntics taumaturgs que fan miracles amb quatre cèntims i mantenen les aparences, però, amb poquíssimes excepcions, ni hem tingut ni tenim polítics brillants. I sobretot, tot resulta massa fràgil, un canvi de govern fa tancar els museus, una àmplia activitat literària queda anul·lada després d'unes eleccions. Em refereixo a Reus i Tarragona, les dues ciutats que, per història i per població, haurien de liderar el territori i que no saben evitar la pulsio suïcida que, després d'una explosió d'energia, les aboca a enfonsar-se en el localisme. Vivim en un territori no organitzat, els projectes de visió àmplia o provenen de la iniciativa privada o resulten purament anecdòtics.

Falta visió de conjunt i falta sensibilitat cultural. Institucionalment, no es creu que la literatura pugui esdevenir un negoci ni que sigui realment necessària, es concep i es tracta com un element decoratiu.

Quina mena de professionalització tenim? Ja ho hem anat veient. L'únic indret amb aspecte de normalitat, l'única població en què algú cobra un sou per pensar en l'explotació de la literatura, és el Vendrell. Potser la consciència de comptar amb un actiu cultural reconegut universalment, com és Pau Casals, amb el dramaturg català més popular, Àngel Guimerà, amb el museu Apel·les Fenosa i amb el Museu Deu ha convençut els polítics de les possibilitats turístiques que ofereix la promoció cultural del municipi. La dedicació de dues persones a la casa nadiua de Pau Casals i a la casa museu Guimerà, amb la col·laboració externa de Neus Oliveras, ha generat una cadena d'accions que només parcialment s'han exposat abans: rutes de tipus diferent, preparació de l'espai expositiu, planificació escolar, clubs de lectura, representacions teatrals, sortides en grup a Barcelona per assistir a espectacles guimeranians. La necessitat de superar els límits locals ha promogut els contactes en l'esfera comarcal (Institut d'Estudis Penedesencs) i en la nacional (Espais Escrits, Institut Ramon Muntaner). A la Tarragona de la dècada passada es va dedicar una àmplia atenció a la literatura que hauria pogut derivar cap a un projecte estructurat supramunicipal, però un canvi de govern ho va esmicolar. Ja s'ha comentat que l'abandonament institucional ha impel·lit el Centre de Lectura i l'APELLC a fer-se càrrec de rutes i tot seguit, davant la constatació de la impossibilitat de gestionar-les, a derivar-les cap a empreses culturals perquè les explotin. És un tipus intermedi de professionalització. A la resta d'indrets, quan corren dinerets, són escassos, es redueixen als pagaments concrets per a la conducció, la lectura o la representació en una ruta, com en els casos de Valls i la Selva.

Una última pregunta: Hi ha possibilitats autèntiques d'èxit, amb els escriptors que es volen promoure? Amb uns més, amb altres menys. Sens dubte, amb Narcís Oller i amb Àngel Guimerà es juga amb avantatge; són, amb diferència, els més populars i poden atreure visitants de tot el país. Però no és aquest el tema vertebral. En primera instància, cada indret ha de conèixer i tenir interès a fer conèixer el seu escriptor. Tot seguit, ha d'elaborar un discurs adequat per treure'n partit. La Ruta Pin i Soler hauria de servir per ensenyar la defunció de l'Antic Règim i l'entrada en el món modern a través d'uns textos i uns escenaris urbans

explícits. La del Grup Modernista de Reus ha de mostrar l'esperit rebel del país, la rauxa d'uns joves idealistes que volien canviar el món de manera absoluta i de seguida, com tanta gent ara mateix. Són dos exemples. Com en aquests casos cada indret ha de trobar la seva especificitat. El Centre Quim Soler ho ha comprès: pot exercir una funció jugant amb els desavantatges d'una població immediata molt escassa i un escriptor difícilment relacionable amb la comarca. No es pot resignar al que és habitual, només l'originalitat li pot proporcionar un sentit.

En definitiva, es tracta que amb la literatura, associada al vi o al que correspongui en cada indret, es creïn marques de territori. En un article recent, Llorenç Soldevila aplica a la geografia literària²² el concepte de «*branding*», que vol dir, en anglès, això mateix que s'acaba d'explicar. Només si creiem en les possibilitats, en la força, de la literatura, i que, com a art que és, ens explica, la sabrem fer comprendre. En col·laboració amb el paisatge, la història, la cuina, les altres arts, les inquietuds socials, les emocions, el vi, perquè, en definitiva, «La poesia tot just ha començat / i és plena de virtuts inconegudes.»

22 Llorenç Soldevila i Balart. "Del lloc literari a la ruta literaria: un branding en eclosió", dins Alexandre Bataller i Hèctor H. Gassó (eds.). *Uns amors, uns carrers*, p. 43.

———— ESTER MAGRINYÀ ————

JOSEP ALADERN I EL MODERNISME LITERARI AL CAMP DE TARRAGONA

El Museu d'Alcover

Si ens remuntem als primers anys de vida del Museu d'Alcover descobrim un de tants museus locals apareguts durant el període franquista. La dècada dels anys seixanta fou un marc propici per al desenvolupament d'aquest tipus d'iniciatives culturals que donaren lloc a un pintoresc mostrari de petits equipaments. Tots ells, però, amb un denominador comú, veritables contenidors de records, de microhistòria, de folklore i de cultura popular.

El Museu d'Alcover és un bon exemple d'aquells senzills equipaments culturals creats a partir de la iniciativa i l'esforç d'un erudit local o prohoms de la vila que, amb el seu esforç, dedicació i fins i tot finançament, veien fer realitat el seu somni: Andreu Barbarà.

El 15 d'agost de l'any 1967 el poble d'Alcover inaugurava el seu Museu en unes petites estances d'una antiga torre medieval, l'objectiu era salvaguardar uns espectaculars fòssils marins del Triàsic, descoberts de manera fortuïta a la Lloera, entre Alcover i Mont-ral. Amb el temps, la col·lecció de paleontologia s'aniria completant amb altres donacions que nodririen un fons ben divers que inclouria la documentació, els objectes i alguns llibres de fills il·lustres d'Alcover com Cosme Vidal, Plàcid Vidal, Antoni Isern o Maria Domènech.

Antiga museografia de ca Batistó dedicada als escriptors il·lustres (anys 70). Fons Museu.

L'any 1971 l'espai museístic s'havia quedat petit, aleshores l'Ajuntament va tenir l'oportunitat de comprar ca Batistó, una antiga casa senyorial construïda el segle XVII. Fou aleshores que s'hi va traslladar el Museu i va ser possible obrir una sala dedicada exclusivament als escriptors alcoverencs.

La renovació museística

Entrat el segle XXI, però, es plantejà la restauració del vell edifici i la modernització del Museu, tant pel que fa al contenidor com al contingut. L'edifici de ca Batistó recuperava l'esplendor i l'aire senyorívol del passat, impregnat de records i d'històries que inspirarien el guió d'una nova exposició sota el títol: «ca Batistó. Modernitat burgesa i modernisme literari». El Museu ampliava, així, la seva oferta museogràfica fins aleshores centrada en una única exposició sobre paleontologia: «Les muntanyes de Prades ara fa 240 milions d'anys. Els fòssils d'Alcover-Mont-ral».

Exposició de paleontologia. Fotografia: Carles Fargas

Exposició ca Batistó. Fotografia: Carles Fargas

Ca Batistó. Modernitat burgesa i modernisme literari

És amb aquest suggerent títol que s'introdueix el visitant a fer un recorregut per la vida íntima d'una família burgesa en el trànsit del segle XIX al XX. En cada estança es descobreix un moment clau en els inicis de la modernitat: els nous aparells i instruments de música mecànica, els canvis en la il·luminació, les noves sales de bany, la cuina econòmica i la manera d'escalfar l'aigua, la dona burgesa en el nou context social, etc.

Però, és concretament en l'espai que ocupa l'antiga galeria de la casa, construïda per la darrera propietària a principis del segle XX per incorporar a l'antic edifici una estança més lluminosa, confortable i assolellada, on avui el Museu parla del modernisme literari en el Camp de Tarragona i de Cosme Vidal.

L'antiga galeria de la casa, un racó que contrasta amb el neoclassicisme de la decoració de la resta d'estances nobles, tan sols unes dècades abans havia format part de la petita i humil impremta La Saura, propietat de l'escriptor i impressor Cosme Vidal. En aquesta impremta s'hi edità entre altres, la primera *Història d'Alcover*, un vademècum per als historiadors locals, i els tres números de la segona etapa de la revista literària i artística *La Nova Catalunya*, que va dirigir Cosme Vidal, en

Espai expositiu dedicat al modernisme literari al Camp de Tarragona i a Cosme Vidal.
Fotografia: Carles Fargas

la qual van col·laborar alguns dels més destacats escriptors modernistes catalans.

Aquest era el lloc perfecte per crear una nova museografia entorn aquest singular personatge nascut a Alcover i donar a conèixer la seva època, la seva obra i, molt especialment, el seu vesant humà com a amic d'escriptors i mestre de joves intel·lectuals, encisats per les seves idees, els seus plantejaments ideològics i les seves il·lusions.

Cosme Vidal i la colla de l'Aladern

Cosme Vidal, més conegut pel pseudònim de Joseph Aladern, va néixer a Alcover el 27 de desembre de 1869 i morí a Barcelona el 15 d'octubre de 1918.

Magí Sunyer ens el descriu, a l'exposició, com un impressor, editor, periodista, literat, filòleg, folklorista, animador de tertúlies, sempre a punt per a la polèmica. La personalitat proteica de Josep Aladern trasbalsa en una persona de recursos tan escassos. Escriptor de la primera generació modernista, va publicar molt i en indrets molt diversos. Des del començament apareix lligat amb el Modernisme.

Cosme Vidal comparteix l'espai expositiu del Museu amb altres escriptors, pensadors i intel·lectuals que s'hi relacionen, com Joan Puig i Ferrater, Plàcid Vidal, Joan Maragall, Josep Yxart o Jacint Verdaguer. Aquest espai expositiu descobreix materials bibliogràfics, documentació inèdita, fotografies, estris d'impremta, etc., que transporten el visitant a un recorregut per un passatge, breu però intens, de la història del modernisme literari en el Camp de Tarragona.

No hem d'oblidar que, quan el mestre Cosme Vidal va tancar la seva petita impremta La Saura a Alcover, va provar d'obrir un altre negoci a Reus, una llibreria coneguda com La Regional, que malauradament tampoc li va funcionar. Malgrat tot, entre els anys 1897 i 1898, el seu establiment del carrer de Jesús a Reus es va convertir en el lloc on es van aplegar, al seu voltant, joves inquiets amb aspiracions artístiques, literàries i de transformació social, coneguts com la colla de l'Aladern o el Grup Modernista de Reus.

Visitar aquest espai expositiu al Museu d'Alcover es planteja, doncs, com una experiència sensorial per endinsar-nos a conèixer Aladern i la seva colla, tots ells singulars i dispars.

Aquest petit «espai escrit», enmig de la casa noble de ca Batistó, guanya en emotivitat i força quan es complementa amb la suggeridora i elaborada Ruta Literària del Grup Modernista de Reus que organitza el Centre de Lectura i Còdol Educació. L'experiència reviu la presència del nostre mestre Aladern i de la seva colla, a través d'un esplèndid recorregut per l'escenari històric i literari dels seus protagonistes, en recupera vivències i records enmig dels carrers, les places i els edificis del Reus de l'època i la màgia d'una teatralització evocadora.

Els ulls de pura flama en un cos torturat d'anacoreta, cobert amb una indumentària tan humil, que fregava en la indigència... (Víctor Català)

Retrat Cosme Vidal. Fons Museu

———— ROSER VERNET ————

CENTRE QUIM SOLER, LA LITERATURA I EL VI

El Centre Quim Soler, la literatura i el vi és una associació cultural nascuda el 2006, que compta amb uns 140 socis, i que té la seu al Molar, però amb vocació comarcal. Això vol dir que les activitats que programem al llarg de l'any les anem fent de manera distribuïda en el territori i que ens impliquem amb tot allò que en el nostre àmbit es belluga. Per això, som socis fundadors de Prioritat, l'entitat que impulsa la candidatura del Priorat a la UNESCO i col·laborem, assíduament, amb la biblioteca Estrem i Fa de Falset, amb cellers de les dues DO, etc.

La nostra finalitat és doble: d'una banda el Centre recull el fons de l'escriptor Quim Soler (Barcelona, 1940-1993) i vol fomentar l'estudi i la difusió de la seua obra; de l'altra, a partir de la vinculació entre la literatura i el vi —dues realitats, dues passions, que al llarg de la història de la humanitat han tingut molts vincles—, volem ser un instrument dinamitzador de la cultura a la comarca.

Les activitats que anem fent al llarg de l'any: presentacions de llibres, tertúlies «viteràries», recitals, lectures, exposicions, teatre, música, etc. —que podeu seguir als nostres webs i a les xarxes socials que s'hi relacionen—, volen fomentar la relació entre la nostra realitat vital i la literatura, en el sentit més ampli.

El projecte amb més projecció del Centre és la trobada d'escriptors Priorat en Persona (PeP), que és un projecte concebut com una activitat periòdica i que es desenvolupa en edicions biennals, amb dues parts: l'anada i la tornada.

Imatge del punt de llibre del Centre Quim Soler

Priorat en Persona vol ser un espai i un temps de trobada per fer conèixer, de manera directa, a través de la seua gent, un territori que ha estat des de sempre massa invisible en l'imaginari literari català. I, també de manera directa, fer conèixer a la gent del territori els escriptors que ens visiten.

Com ja indica el nom del projecte, es prioritza la relació entre les persones, més que no pas la informació sobre el territori que, en tot cas, sorgirà d'aquesta relació i que sempre es pot aportar de manera

complementària.

Amb aquest plantejament es vol que el territori i el seu paisatge físic i humà es facin visibles i presents a través de l'intercanvi i l'experiència compartida. No volem transmetre una visió estereotipada i tòpica del territori i del seu paisatge, una visió que massa sovint vehiculen els mitjans de comunicació, que es limiten a repetir i fer valdre els aspectes i els personatges més tòpics i mediàtics. Volem defugir el perill de presentar un escenari des d'una superficialitat que el faci intercanviable i buit del contingut que li confereix la forta personalitat que té i que estem convençuts que pot anar més enllà, cosa que aquest projecte vol propiciar.

PeP s'enceta la tardor del 2009 i ja n'hem fet tres edicions (sis anys). Es tracta d'un projecte que es planteja com a punt de partida

PeP: la figureta del “Priorat en Persona”

d'una proposta model que pretén que des del territori concret que la genera es pugui exportar i adaptar a altres espais.

Els «actors» són a la base del projecte i, com la finalitat, són dobles: els adalils,¹ nom amb què es denominen en el context del projecte, que són les persones del Priorat que durant l'estada dels escriptors, l'any de l'anada, els faran de guies i els mostraran el «seu» Priorat; i els sis escriptors, d'arreu dels PPCC, però de fora de la comarca.

Altres actors implicats són els socis del CQS, i, en el moment de la tornada, la segona part de la trobada, un any després de l'anada, els altres col·lectius amb què els escriptors interactuaran: alumnes de batxillerat i ESO, alumnes d'escoles de primària, usuaris de la biblioteca i públic en general en els actes oberts.

Priorat en Persona és, també, un espai web (<http://www.prioratenpersona.cat/>) que recull l'obra que els escriptors convidats han fet a partir de la seua estada a la comarca, la filmació del desenvolupament de la trobada, les aportacions fetes des del territori, a partir de l'intercanvi amb els autors convidats en cada edició, i tota la informació relacionada amb els protagonistes més directes de l'experiència.

¹ *Diccionari català, valencià, balear*: «Guia, [...] los adalils qui ginyen e qui saben les entrades de la terra.» –Jaume el Conqueridor, *Llibre dels fets*, 98.

———— NEUS OLIVERAS ————

ITINERARI ÀNGEL GUIMERÀ
PEL VENDRELL

«El Vendrell, voltat de vinyes que el pagès amb el seu art exquisit treballa». Amb aquestes paraules del poeta i dramaturg comença l'itinerari, des de l'evocació del paisatge de l'exterior cap a l'interior del Vendrell.

Més que descriure cadascuna de les parades, en sintetitzaré els aspectes més importants. L'itinerari té un tractament circular amb una durada de dues hores. L'objectiu és aprofundir en la figura d'Àngel Guimerà, però alhora recrear el marc social i històric d'una vila, especialment de la segona meitat del segle XIX.

El punt de partida és el Pont de França, construït el 1888; lloc estratègic, ja que s'hi observa, urbanísticament, la unió del barri de França amb la vila. D'altra banda, s'introdueix el tema dels boters, perquè permet parlar de l'auge econòmic amb la vinya i el comerç d'aiguardent quan Sant Salvador feia funcions de port de mar. Aquesta activitat, a més a més, connecta amb els avantpassats de Guimerà ja que el besavi del poeta, Agustí Guimerà, era boter i va comprar la casa, actualment Casa Museu Guimerà. Els textos de Josep Aixalà (1860-1944) permeten situar-nos en l'ambient de l'època.

Un cop feta la contextualització de l'època, presentem Àngel Guimerà en diversos aspectes de l'autor al llarg del recorregut. Per exemple, la seva arribada al Vendrell, als nou anys, el lloc on va anar a l'escola, la joventut amb l'amistat amb Jaume Ramon i Vidales (1846-1900),

notari de professió, que l'introdueix al cercle d'amics del grup de La Jove Catalunya a Barcelona.

Al Tívoli (actual Escola de Música) es posa èmfasi en la seva participació als Jocs Florals, especialment els de 1877, a Barcelona. En aquest indret, es parla del Certamen Científic Literari al Vendrell, del qual Àngel Guimerà va ser president i Joan Ramon i Soler (1851-1900), poeta i farmacèutic, secretari. Pel que fa a la participació en el catalanisme, s'esmenten les seves diverses intervencions i, en concret, la Unió Catalanista. En aquest mateix indret, es llegeixen unes cartes entre Jaume Ramon i Àngel Guimerà, datades el març de 1900, en què ambdós preparen la celebració d'un míting de la Unió al Vendrell.

Pel que fa al teatre, a la plaça dels Germans Ramon, es parla dels gèneres teatrals i de les diferències amb el sainet costumista, atès que, en aquest lloc, hi havia hagut la casa de Ramon Ramon i Vidales (1857-1916), sainetista vendrellenc i alhora un dels principals promotors de la premsa vendrellenca. A part de fer una pinzellada de l'activitat teatral, es comenten dues obres molt significatives: *Mar i cel* (1888) i *Terra baixa* (1897). La lectura d'una carta dirigida a Joan Ramon i Soler permet parlar del moment de la presentació de *Mar i cel* al Romea (18 de desembre de 1887). Es parla de *Terra baixa* a la Biblioteca Pública del mateix nom i s'insisteix en la importància de l'obra, les traduccions, l'òpera i el cinema i, en definitiva, en la seva internacionalització. A part de les obres, hi ha un espai dedicat a la recepció de l'obra i a la crítica o, més ben dit, a la reacció del públic, al lloc on hi havia hagut el Teatro Casino-Circo.

La participació del Vendrell en la impressió del diari *La Renaixensa* és clau durant uns mesos de 1897 en què el diari barceloní havia tingut una suspensió governativa amb motiu de l'adhesió al «Missatge al rei dels hel·lens». La infraestructura, doncs, de la impremta dels germans Ramon i Vidales permet aquesta actuació. D'aquesta manera, es presenta la tasca feta en l'àmbit periodístic per Àngel Guimerà i Pere Aldavert.

Atès que la casa ha estat tancada, es llegeix al davant de la façana el poema «Records» i es menciona, novament, l'origen de boters dels Guimerà i la compra de la casa feta pel besavi, l'any 1778. El pas pel carrer d'Àngel Guimerà (abans del Teatre) i la placa a la casa pairal (amb donacions fetes pels vendrellencs), recorden l'homenatge que li va tributar el poble de Catalunya, el 9 de maig de 1909, a Barcelona i, setmanes després, el 30 i 31 de maig, al Vendrell.

Imatge de l'itinerari literari

Els escrits d'altres autors com Joan Ramon i Soler, Jaume Ramon i Vidales, Ramon Ramon i Vidales, Josep Aixalà o Narcís Bas i Socias (1868-1941) completen el mosaic del teixit social de l'època.

Finalment, la visita del Museu Fenosa al Pont del Pardo (antiga Casa Guimerà) al final de l'itinerari acaba d'il·lustrar, amb textos de Carles Riba, Mercè Rodoreda, Joan Perucho i Salvador Espriu, el caràcter del Museu i de l'escultor líric, Apel·les Fenosa.

———— JESÚS FIGUERES ————

RUTA JOSEP PIN I SOLER

Com totes les coses d'aquest món, la Ruta Pin i Soler té un origen. L'hem de situar en la que va dur a terme Magí Sunyer el novembre de 2003, quan de la mà del mateix Magí com a conductor i de Carme Tàpias com a lectora va recórrer els carrers de Tarragona.

Més atansats en el temps, amb el subtítol significatiu de *La interpretació de la ciutat*, aquesta Ruta va ser publicada per la Fundació Privada Mútua Catalana el 2012. Tal com diu l'autor a la «Nota»:

L'hipotètic excés [del text] practicat en aquest llibre respon a una tria conscient: es vol mostrar, sense restriccions que n'entorpeixin la comprensió, que la trilogia novel·lística de Josep Pin i Soler, *La família dels Garrigas, Jaume i Niobe*, no tan sols està ambientada a Tarragona sinó que [...], forneix una interpretació de la ciutat en un moment històric clau, aquell en què encara són poc evidents, ni que [les] apuntin, les transformacions que la van acabar convertint en una població moderna.¹

La cita em permet situar l'objecte inicial de la Ruta. I, seguint les paraules de l'autor, es pot concloure que:

La trilogia novel·lística de Josep Pin i Soler constitueix un document excepcional per interpretar el pas de l'Antic al Nou Règim a la ciutat de Tarragona. Permet la comprensió, amb una amplitud i

¹ SUNYER, Magí. *Ruta Josep Pin i Soler*. Tarragona: Fundació Privada Mútua Catalana, 2012, p. 5.

Inauguració de la Ruta Pin i Soler, 7 de juny de 2014

una claredat inusitada, de com era la ciutat prèvia a la revolució industrial, en el moment en què els nous temps tot just apuntaven.²

L'Associació de Professionals i Estudiosos en Llengua i Literatura Catalanes, l'APELLC, va considerar que s'havia de donar difusió a aquesta Ruta, amb l'objectiu de donar a conèixer la figura i l'obra del literat tarragoní. Per això va encarregar a Imaginautes, una empresa de serveis culturals, que la posés al servei del públic que vol conèixer el relat literari de Pin i Soler estampat en el paisatge urbà tarragoní. Atesa l'extensió de la ruta original de Magí Sunyer, es va decidir de seleccionar set textos que fossin representatius de la ciutat de Tarragona i la seva transformació en el segle XIX.

La visita s'estructura en tres relats: primer, una explicació breu del fragment literari i de l'espai de la ciutat que hi està relacionat, a càrrec del guia; en segon lloc, les audicions dels fragments literaris a cadascun dels indrets triats i el desplaçament d'un indret a un altre –l'audició dels set fragments es realitza mitjançant la reproducció amb un aparell MP3 dels textos gravats en estudi–; finalment, en el

² *Op.cit.* p. 9.

Imatge de l'itinerari literari

trasllat entre els diferents punts de la Ruta, es fan explicacions sobre els elements o espais urbans que es relacionen amb la figura, la vida i l'obra literària de Pin i Soler.

La inauguració de la Ruta guiada per Imaginantes fou el 7 de juny de 2014. Posteriorment, se n'han fet diverses edicions al voltant de la festa de Santa Tecla.

Aquests són els temes literaris i els espais que s'hi relacionen:

1. Tema: La muralla i la Tarragona pagesa

Lloc: Passeig arqueològic, sota la torre de l'Arquebisbe

S'inicia el recorregut exactament en l'indret on comença la trilogia novel·lística, davant la muralla que tanca la ciutat vella, el primer monument lloat per Pin i Soler a *La família dels Garrigas*.

2. Tema: L'aristocràcia

Lloc: Carrer de Cavallers

Es penetra al barri vell pel portal del Roser i, passada la plaça del Pallol, es recorre el carrer de Cavallers. La segona novel·la dedica un capítol

Imatge de l'itinerari literari

tol de manera significativa, «Nobles», a una exclusiva recepció en un d'aquests casalicis en què el jove músic Jaume és presentat en societat.

3. Tema: La Tarragona eclesiàstica i monumental

Lloc: Pla de la Seu

Un capítol sencer de *La família dels Garrigues*, «Magna Tàrraco!», està dedicat a cantar la Tarragona monumental de dintre les muralles. En la primera part hi ha un elogi de la catedral.

4. Tema: Festa major: Sant Magí

Lloc: Portal del Carro / Carrer dels Descalços

Josep Pin i Soler va escriure les millors descripcions de les festes tarra-gonines. En aquest apartat s'explica la que correspon a la processó de la festa major de Sant Magí en l'últim llibre de la trilogia.

5. Tema: Monument i presó: Pilats

Lloc: Pretori romà

Sense deixar les muralles, un bon tram més avall, Pin i Soler s'atura en un dels monuments romans més destacats de la ciutat: el palau dels emperadors –posteriorment dels reis catalans– esdevingut presó i que va mantenir aquesta funció fins després de la Guerra Civil del segle xx. En

la primera novel·la hi havia fet cap com a conseqüència d'unes disputes amoroses, l'hereuet Garriga.

6. Tema: Festa major: Santa Tecla

Lloc: Casa de la Festa

El capítol més conegut de la trilogia de Pin i Soler és el quadre de costums inclòs en *La família dels Garrigas* «Intermezzo. Festa Major». El novel·lista explica que foren les primeres pàgines de la narració que escrigué, dominat per la nostàlgia. L'actual seguici festiu s'ha pogut recuperar en molta part gràcies a aquestes pàgines.

7. Tema: L'eixample

Lloc: Balcó del Mediterrani

Muntanya avall, en direcció al port, es construïa l'eixample. Pin tenia, com gairebé en totes les matèries, opinions pròpies sobre l'urbanisme tarragoní, opinions explicades a *Niobe*.

Altres temes que tracta la Ruta Josep Pin i Soler i que no s'han pogut encabir en la d'Imaginantes són: la Tarragona pagesa, la menestralia, el teatre de sala i alcova, els vespres d'estiu a la plaça de la Font, els edificis públics de la Rambla Vella abans de la construcció de l'eixample, el Teatre Principal, la burgesia, la platja de Tarragona i els pescadors i, finalment, la ciutat dels morts: el cementiri. Amb aquest feix de temes podem copsar la profunditat del relat de la trilogia de Pin i Soler, reflectida en la Ruta.

Els agraïments van a Espais Escrits per la seva tasca de difusió de la literatura catalana arreu del món i al Centre de Lectura per acollir aquestes jornades.

Bibliografia

SUNYER, Magí. *Ruta Josep Pin i Soler*. Tarragona: Fundació Privada Mútua Catalana, 2012.

———— JORDI VINYALS ————

ESCRIURE EL TERRITORI
AMB PUIG I FERRETER

La Selva del Camp va ser una vila molt destacada en la història del Camp de Tarragona durant l'edat mitjana. De fet, és aquí on es reunia la Comuna del Camp, l'òrgan encarregat d'agrupar tots els pobles sota el domini feudal de l'arquebisbat de Tarragona. Aquesta posició destacada, que va ostentar la vila en el passat, es va mantenir, mandrosament, en l'esperit i en l'ànima selvatana de la qual parla Puig i Ferrer a l'inici de *La farsa i la quimera* (1936): són pagesos que es creuen grans propietaris i petits burgesos que simulen ser de la capital.

Pocs pobles tenen la sort de tenir un treball documental tan curós sobre la seva vida a la primera meitat del segle XIX. Joan Puig i Ferrer va explotar (en paraules de Guillem-Jordi Graells) la pedrera de les seves pròpies experiències. Així, en l'exemple anterior, com en gran part de la seva obra, hi trobem la vida rural enfrontada a la vida urbana; com aquesta es defensa, com es manté i perviu, o no. La visió de Puig és, en moltes ocasions, poc amable i molt severa amb els seus convilatans; no obstant això, no ho hem d'entendre com una crítica exclusiva del seu poble, sinó de la vida rural catalana contagiada per la ignorància i per les tradicions recloses, una conducta que podem trobar molt ben il·lustrada a *Aigües encantades* (1907). L'obra es converteix en una caricatura de la realitat, en què els personatges reals muten, d'acord amb els interessos de l'autor, per il·lustrar les lluites

Imatges de l'itinerari literari de la Ruta Puig i Ferrer

de la societat amb la clara voluntat d'educar i acabar amb el culte a la ignorància.

Puig neix a la Selva del Camp el 5 de febrer de l'any 1882. És fill il·legítim d'un ric terratinent del mateix poble, que no el reconeixerà mai, i de Consol Puig i Ferrerter, de la qual pren els dos cognoms. L'absència de la figura paterna, així com el fet que hagi nascut fora del matrimoni, són uns elements i unes problemàtiques recurrents en la seva obra. L'ensenyament bàsic, el cursa a l'escola municipal i el batxillerat, a Reus. És a Reus on fa amistat amb el grup constituït per Josep Aladern, Hortensi Güell, Antoni Isern i Plàcid Vidal que, de seguida, l'introdueixen en el món de les lletres. En aquesta primera fase és on trobem el Puig poeta, que aviat quedarà substituït pel dramaturg, que resulta molt més destacat.

El 1899 es trasllada a Barcelona, on comença a estudiar Farmàcia, carrera que abandonarà aquest mateix any. A Barcelona, el seu univers literari s'obrirà i, amb la seva formació autodidacta, coneixerà els grans autors del moment i buscarà fer-se un lloc en el teatre de la Ciutat Comtal. L'èxit i el fracàs es van alternar durant la joventut de Puig i Ferrerter, així com certs episodis de grans dificultats econòmiques. El 1903, motivat per una d'aquestes situacions, marxa a França. En aquesta primera estada es mou per la Provença i la Borgonya, on té una relació amb una dona casada: Matilde Thevenot, figura que, posteriorment, inspirarà la

Casa on va néixer Puig i Ferrer

seva obra de teatre *La dama enamorada* (1908). Aquesta primera estada a França també és essencial en la redacció de la seva obra narrativa més destacada: *Camins de França* (1934). El 1904 torna a Barcelona i estrena, al Teatre de les Arts, *La dama alegre* (1904) amb gran èxit. L'any següent presenta al Teatre Romea *El noi mimat* (1905), una obra criticada amb molta duresa. Després d'aquesta experiència fa la seva segona estada a França acompanyat pel seu amic Antoni Isern. En tornar, es dedica al periodisme i al teatre, i arriba el moment en el qual publica les seves principals obres dramàtiques. El 1909 fa una llarga estada a la Selva del Camp. Del 1910 al 1913 cursa la carrera de Filosofia i Lletres. El 1911 entra de redactor nocturn de *La Vanguardia*. Aquesta va ser una etapa molt productiva que es va allargar fins al 1916-1917.

Va continuar alternant el món del teatre i el del periodisme. El 1918 es va casar amb Clotilde Barranco, amb qui va tenir dues filles. El mateix 1918 va iniciar les seves temptatives en el món de la novel·la. El 1923 va estrenar *La dama alegre* a París, sense gaire èxit.

El 1928 es funda Edicions Proa i Puig i Ferrer hi ocupa el càrrec de director literari de la col·lecció Biblioteca A Tot Vent. En aquest context, i amb l'adveniment de la Segona República, intensifica les seves activitats polítiques. Amb l'inici de la Guerra Civil Espanyola és enviat a París per comprar material bèl·lic. Mentre du a terme aquesta tasca és acusat de malmetre els diners de la República i la seva figura de polític

i de literat en resulta greument perjudicada. El 1936 publica l'última obra de teatre i, a partir del 1938, comença a escriure el cicle d'*El pelegrí apassionat* (1952-1977), de dotze volums. És membre del Govern català a l'exili entre els anys 1952 i 1954. Mor a París el 2 de febrer del 1956; les seves despulles descansen al cementiri del Père-Lachaise.

Tant el teatre com la narrativa de Puig parlen del que veia, de la seva experiència respecte el món. A *La farsa i la quimera* (1936) tots els personatges resulten víctimes de la ignorància que contagia totes les capes de la societat. Ni tan sols els protagonistes, que havien viscut a la ciutat, es troben indemnes de l'aire del segle XIX. Puig i Ferrerter veu i viu en una societat que canvia. El seu missatge resulta desesperançador, però la crítica dels seus contemporanis té una voluntat explícita de canvi: Puig pretenia ser l'«inginyer» de les *Aigües encantades*. L'any 1936, el món de Puig s'enfonsa. La divisió de la societat que ell havia presentat en drames com *Aigües encantades* (1907) es fa real. Els fantasmes es desperten i el fan fora del seu país, on no tornarà mai més. La literatura és el resultat de les experiències de l'escriptor. Pesen les seves lectures, però pesa encara més tot allò viscut. Amb Puig podem parlar de reconstruir la memòria d'un territori, llegir sobre una vila del Camp de Tarragona i veure una societat en què la ignorància i el pes dels costums són una càrrega insuperable. Resta, ara, la pregunta sobre la vigència de Puig. La crítica a la societat d'inicis del segle XIX forma part del passat o encara és vàlida avui en dia?

———— ÀNGELS SANTACANA ————

CASA MUSEU ÀNGEL GUIMERÀ

Al Vendrell, població hereva de tradicions antigues i de llegats humans i artístics de valor universal, hi trobem el músic Pau Casals, amb la seva casa nadiua i la seva casa d'estiueig; l'escultor Apel·les Fenosa, amb la seva residència d'estiu i el seu taller, avui convertits en museu; el notari Antoni Deu, que va fer donació de tota la seva col·lecció d'art, i el poeta i dramaturg Àngel Guimerà. És, precisament, d'aquest últim que us en vull presentar el «niu hospitalari», com ell l'anomenà, i que avui és la Casa Museu Àngel Guimerà.

La Casa Museu Àngel Guimerà es troba a l'edifici de Cal Ximet. Aquest edifici va ser adquirit el 1778 pel besavi d'Àngel Guimerà, Agustí Guimerà i Vidal (el Vendrell, 1754-1809), un any abans de casar-se amb Josepa Ramon, quan abandonà l'ofici de pagès per dedicar-se al negoci més pròsper de fabricant de bótes de vi. En aquell moment, va comprar la casa a la vendrellenca Maria Gertrudis Aubert de Cerrat y Trillas, casada amb Juan Baptista Aubert, cònsol de França a Barcelona, per 425 lliures de Barcelona. En aquesta casa hi naixeren Salvador Guimerà i Ramon (avi del poeta) i Agustí Guimerà i Fonts (pare d'Àngel Guimerà).

El primer de la nissaga dels Guimerà que s'instal·là a les Canàries va ser el germà de l'avi del poeta, Agustí Guimerà i Ramon (el Vendrell, 1796 – Santa Cruz de Tenerife, 1874). Anys més tard, els nebots, primer Agustí Guimerà i Fonts (el Vendrell, 1812 – Barcelona, 1879), pare del dramaturg, i després el germà, Isidre Guimerà i Fonts (el Vendrell, 1821

Placa de la Casa Guimerà del 1909

– Santa Cruz de Tenerife, 1916), seguiren el mateix rumb. El pare de Guimerà hi visqué des del 1829 fins al 1853. A les Canàries es dedicà al comerç a l'engròs i es casà amb Margarita Jorge Castellano, canària, amb la qual tindria dos fills: Àngel (6 de maig de 1845) i Juli (2 de març de 1849).

Quan Àngel Guimerà tenia nou anys (1854), va arribar al Vendrell amb la família. S'instal·laren a la casa pairal del carrer de Santa Anna (Cal Ximet), on visqueren fins al 1871, quan es traslladaren a Barcelona. Per a Àngel Guimerà, aquesta casa fou sempre el casal del seu pare:

Amb aquesta mostra de benvolença heu significat que admeteu com a fill de la vila a qui us parla, que, si bé no ha nascut en ella, en ella hi té el casal de son pare, [...] en ella s'obrí el seu pensament i el seu sentir als afectes més grats a l'ànima; en ella ha contret amistats que duraran tant com la vida; en ella va començar a parlar aquesta enèrgica llengua catalana, que és més bella que totes les altres llengües del món (Àngel Guimerà, del discurs al Certamen Científic Literari del Vendrell del 1887).

I també va ser el lloc escollit per passar-hi els estius:

Sr. D. Víctor Balaguer

Mon distingit amich: de regrés de una curta expedició per Catalunya m'he trobat en aquesta vila hont de costum he vingut a passar una mesada, la carta de V.

(Carta d'Àngel Guimerà a Víctor Balaguer del 23/08/1875
[Fons Biblioteca Víctor Balaguer])

L'edifici de Cal Ximet romangué propietat de la família fins a la mort d'Àngel Guimerà. Les seves hereves, Sara i Adriana Aldavert, el cediren, l'any 1973, a la vila del Vendrell. A partir d'aquí, el 16 de febrer de 1973 es creà el Patronat Àngel Guimerà per gestionar els serveis derivats de l'acceptació del llegat. Aquest Patronat tenia la finalitat de conservar i administrar el llegat amb finalitats culturals, per la qual cosa s'obrí com a casa museu amb tots els mobles i béns que havien estat propietat d'Àngel Guimerà. El Patronat tingué una aportació de 100.000 pessetes per part de l'Ajuntament i, per complementar l'objectiu de l'ens municipal, aquell mateix any es creà el Premi d'Investigació Àngel Guimerà. A partir de l'any següent, s'hi inclogué l'epígraf «Estudi sobre la vida i obra d'Àngel Guimerà» i es conformà com un premi anual. El jurat estava format per Antoni Comas, Xavier Fàbregas, Josep M. Inglès, Josep Miracle i Joaquim Molas.

Amb els anys, la casa començà a presentar deficiències estructurals i el 1989 se'n redactà un projecte de rehabilitació. El 1992 s'obrí de nou la casa: a la planta baixa s'hi ubicà el Museu Arqueològic del Vendrell i les oficines de les regidories de Cultura i Educació de l'Ajuntament del Vendrell, i a la primera planta hi havia l'espai destinat a casa museu.

Ara bé, el punt d'inflexió per al reconeixement de la figura d'Àngel Guimerà va ser el 1995, amb la celebració d'«El segle romàntic», una sèrie de col·loquis sobre el romanticisme europeu, les principals figures catalanes del qual van ser Verdager, Yxart i Guimerà, entre d'altres. Això va fer que el Museu rebés nombrosos visitants interessats a conèixer el personatge, i que un dels col·loquis que s'organitzà fos «Àngel Guimerà i el teatre català al segle XIX», del qual es publicaren les actes en un volum. Aquell mateix any, altres estudis també veieren la llum, com ara: *La projecció d'Àngel Guimerà a Madrid (1891-1924)*, a càrrec de Joan Martori, on s'estudien les importants relacions de Guimerà

amb l'escena de Madrid durant una trentena d'anys, en els quals dona a conèixer pràcticament la meitat de la seva obra teatral.

A partir d'aquí, la Casa Museu veié com s'incrementava el nombre de visitants i, de retruc, va anar ampliant, al mateix temps, la seva oferta d'activitats, sobretot per a la comunitat educativa: el taller de teatre combinat amb la visita al Museu era una de les apostes més importants que es van oferir. Més tard, també es creà la Ruta Literària Àngel Guimerà.

L'edifici, però, tornà a presentar problemes, en aquest cas d'humitat, i això va fer pensar en un nou projecte de rehabilitació i un nou projecte de museu. L'any 2010 van començar les obres de rehabilitació i ampliació del Museu. Mentrestant, l'11 d'abril de 2013, Cal Ximet va ser declarat per la Generalitat de Catalunya Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN) en la categoria de lloc històric, motivat pel significat i el valor patrimonial que tenia, en haver estat la residència de l'escriptor.

El 19 d'abril de 2015 la Casa Museu Àngel Guimerà va obrir de nou les portes. De moment, es poden visitar dues de les quatre plantes que estaven projectades en un inici. Amb aquesta rehabilitació, es pretén convertir la Casa Museu en el principal centre dedicat a Àngel Guimerà. Hi ha la intenció que esdevingui un espai únic, actualitzat i ric de contingut, i que es converteixi en referent obligat per a tots els que s'interessin per la figura i el món que li era més immediat, és a dir, conèixer la persona i l'obra de Guimerà en les seves facetes de poeta, dramaturg, polític i impulsor de la cultura catalana.

——— JAUME SALVAT ———

EL RELAT EN EL TURISME

Turisme i turistes en el desenvolupament del territori.

Afirma Joan Nogué (2000) que el turisme és una activitat essencialment geogràfica; de fet, per fer turisme es requereix el desplaçament des d'un lloc d'origen on es viu i es treballa a un altre amb una motivació lúdica. Això vol dir que hi ha un indret que és objecte de visita, el que s'anomena la destinació, i uns individus que es desplacen durant més d'un dia, els turistes.

Tradicionalment s'ha partit de la definició de l'Organització Mundial del Turisme aprovada a la Conferència Internacional d'Otawa el 1991: «El turisme és el conjunt de les activitats que realitzen les persones durant els seus viatges i les seves estades en llocs distints al del seu entorn habitual, per un període consecutiu inferior a un any, amb finalitat d'oci, negoci o altres.» La vaguetat de la definició, que posa al mateix sac el turista i l'home de negocis, deixa sense definir el turista (Urbain, 1993); per tant, en la comprensió del turista hi ha la comprensió del fenomen.

Tècnicament es parla, quan no hi ha pernoctació, d'excursionistes, un paper poc valorat i sovint menystingut, tot i que la tossuderia de les estadístiques en mostren la importància. Per al turisme i els equipaments turístics són molt importants els fluxos de proximitat geogràfica, els desplaçaments d'àmbit regional, que en molts casos mantenen la viabilitat econòmica de no pocs productes turístics, la qual cosa complica,

també, la diferenciació entre l'oci i l'activitat turística. «Els turistes van a la recerca d'experiències extraordinàries i, per això, cerquen espais extraordinaris, fora de l'ordinari [...]. Els espais turístics són, per tant, construccions socials» (Donaire, 2008). El mateix espai que és turístic per al visitant no ho és per al resident, són, doncs, espais psicològics.

La diferenciació entre el turista, l'excursionista i el resident té efectes pràctics que, d'alguna manera, recull la definició de l'OMT, en la qual obliga a considerar com a turista la persona que fa nit en una destinació i que, per tant, requereix de serveis més complexos, com ara la restauració, l'allotjament i el transport. Tres pilars bàsics per al desenvolupament del turisme i per al desenvolupament econòmic del territori.

Per tant, una destinació turística és un sistema territorial de característiques específiques i singulars, ja sigui pels recursos, per la localització o per la imatge que té amb la finalitat social de gestionar les expectatives dels visitants. La destinació compta amb uns elements primaris, recursos i atraccions, com a components fonamentals que en configuren el posicionament i uns elements secundaris, establiments d'allotjament, locals per a l'entreteniment, comerços, etc. que en faciliten el consum i que li atorguen, també, singularitat material (Anton i González, 2008). Evidentment la conversió d'aquests espais en espais objecte de visita posa en marxa tot un conjunt de mecanismes que permeten activar economies, a vegades a petita escala en els indrets menys turístics, com les zones d'interior, o a vegades a escales superiors, en els indrets de més aflluència de visitants. Allò que fa turístics els llocs no és la presència de recursos, sinó de turistes; per tant, el turisme s'ha convertit, també, en un instrument per posar en valor altres recursos de caràcter cultural o patrimonial, la qual cosa justifica algunes de les inversions necessàries per a la seva protecció i valorització, i per facilitar-ne la visita.

Vist des d'aquest punt de vista el turisme no és una finalitat, sinó un instrument que poden utilitzar els territoris i les societats amb la finalitat de mantenir, protegir i valoritzar el patrimoni i assegurar-ne el manteniment per al gaudi dels ciutadans i de les generacions futures. Aquestes actuacions sobre els elements patrimonials, amb l'excusa de la valorització turística dels recursos, obliga un condicionament dels recursos de què disposaran els turistes durant la seva estada, però dels quals els residents gaudiran tots els dies de l'any i de manera

permanent, ja que contribuiran clarament a la millora de seva qualitat de vida.

García Canclini (2005) explica, però, com continuen encara enfrontades dues visions quan es parla de turisme: la que el veu com una amenaça i la que el veu com una font que atrau inversions a llocs aïllats des de les economies més dinàmiques, que crea llocs de treball, promou el manteniment del patrimoni històric i artístic, i promou simbòlicament els territoris.

La consideració exclusivament economicista del desenvolupament del turisme és reduccionista i té poc en compte que, entre les expectatives de lleure del turista, ben legítimes, també hi ha ànsies d'aprendre, conèixer, formar-se i l'acompliment d'expectatives socials.

Aquesta altra visió contrasta amb l'aparició del turisme com a salvador de totes les crisis econòmiques i apareix, especialment, quan no hi ha alternatives de desenvolupament. Malgrat que aquesta activitat no sempre és necessària en tots els contextos, ni compta sempre amb tot el suport social local, no seria menys cert afirmar que nombrosos territoris/destinacions veuen sempre en el turisme espurnes de desenvolupament i perceben en l'afluència dels turistes una garantia d'èxit (Anton i González 2008). De fet, el desenvolupament turístic dels indrets no és, en cap cas, obligatori; fins i tot, podríem dir que, en alguns casos, no és ni tan sols recomanable. Però també és cert que l'activitat turística s'escampa com a taca d'oli i no hi ha indret ni tema que se n'escapi. Com també és cert que la seva capacitat per transformar territoris i identitats, a causa de les dinàmiques urbanístiques associades als espais turístics i, fins i tot, la seva capacitat d'esgotar recursos i atractius sobre els quals ha fomentat el seu desenvolupament, genera molt de recel entre amplis sectors de la societat.

Durant les darreres dècades la possibilitat de fer turisme s'ha convertit gairebé en una necessitat vital de les persones i, també, cal tenir-ho present, en una manifestació d'estatus social i un element bàsic per al desenvolupament personal i la construcció de la identitat dels individus.

Per entendre el sistema turístic cal arribar a comprendre les interrelacions espacials entre les àrees receptores i les àrees emissores, però no només de manera estrictament funcional, sinó també en relació amb com es construeixen les motivacions que impulsen la presa de decisions del turista en un món on tot es fa turístic o on, almenys, tot pot ser

objecte de visita turística. A la recerca de noves destinacions turístiques, s'hi ha afegit, també, la generació de noves experiències.

L'interès per les noves destinacions no implica únicament la recerca de noves geografies, nous països per explorar, sinó que un mateix espai geogràfic pot esdevenir una nova destinació en la mesura que l'argument de visita és diferent. Evidentment, per bastir aquests nous espais d'interès, la platja es queda petita i el rerepaís esdevé el gran continent de temes i recursos per explotar. Així, apareixen les noves modalitats turístiques: turisme de cultura, de natura, verd, ecoturisme, enoturisme, d'aventura, *slow*, alternatiu, literari, gastronòmic, etològic, solidari, i un llarg etcètera que s'acaba on s'acaben els arguments i les motivacions per al viatge.

Nous arguments i nous temes que reforcen el seu interès pel valor que es dona a allò que és autèntic, propi dels llocs, genuí, que distingeix les geografies per múltiples raons, ja siguin els costums, els paisatges, la gastronomia, o altres atributs referencials com on han esdevingut fets històrics, viscut personatges o s'han recreat espais literaris.

L'interès per les noves destinacions es pot relacionar, també, amb l'eclosió de la salut i el benestar vinculats amb les vacances i el temps d'oci. Les vacances se situen en l'espai fora del temps de treball, un temps per gaudir i descansar de les activitats habituals. Si bé és cert que moltes persones vinculen el benestar a no fer res, moltes altres volen aprofitar aquest temps de manera productiva i la salut i el benestar poden ser, també, un temps per cultivar-se.

Segurament durant molts anys, i encara actualment en els desplaçaments turístics hi ha una motivació clara d'estar en contacte amb la natura, el contacte amb «el de fora», amb l'exterior, en un espai que no és propi, són els espais de les altres geografies que es volen conèixer perquè val la pena fer-ho.

Entre les noves experiències també hi ha un esclat de la recerca de l'espiritualitat, no només restringida als espais tradicionalment espirituals com són els indrets religiosos, sinó a la recerca dels llocs on aquesta espiritualitat pot adquirir altres dimensions: la contemplació d'un paisatge, l'escolta tranquil·la de la natura, el gaudi de l'evocació d'unes ruïnes, una pintura, una cançó, un llibre.

Fer turisme no implica solament la realització d'unes activitats determinades (és possible recrear-se a casa o a la pròpia ciutat de residència), sinó que amb el desplaçament a llocs no habituals hi ha la voluntat

de reconstituir el cos i l'esperit a través del repte que suposa afrontar l'alteritat. Per tant, la recreació va molt més enllà de la seva dimensió lúdica i festiva, i hauria d'entendre's com un projecte vital i no solament com la posada en pràctica d'activitats orientades únicament a crear plaer.

Tot i això, matisa Donaire, «el turista visita el lloc durant un lapse molt breu de temps, però, sobretot, el visita amb la clara perspectiva de tornar a l'espai d'origen. La mirada turística no és només efímera, sinó també forània, extravertida. Per tant l'experiència turística és fugaç, immediata i en certa manera, superficial» (Donaire, 2008).

Del viatger al turista

Desplaçar-se i descobrir territoris i cultures és una actitud innata en l'ésser humà i el desenvolupament del turisme no deixa de ser una manifestació més d'aquest fenomen, reforçat gràcies al desenvolupament de les infraestructures de comunicació i dels mitjans de transport. El turisme és, en certa manera, el fruit de la voluntat innata de conèixer i relacionar-se, i de les possibilitats tècniques, socioeconòmiques i polítiques que afavoreixin un context de mobilitat generalitzada.

El turisme és hereu dels primers viatgers dedicats de ple a l'aventura i als descobriments. No es parla de turisme fins a finals de l'Antic Règim i començaments de la Revolució Industrial, al segle XVIII, amb les pràctiques de nobles i rendistes, que van impulsar el Gran Tour: el llarg i obligat viatge per conèixer, sobretot, cultures i monuments meridionals europeus i mediterranis en general (Vera *et al*, 1997). Aquests primers viatgers eren els que despertaven l'interès pels llocs desconeguts a l'abast de molt poques persones i era a través dels seus escrits que generaven imaginari sobre els llocs.

La seva primera intenció era merament descriptiva. S'il·lustraven els diferents llocs amb unes narracions austeres en les quals sempre afegien apreciacions personals subjectives que feien del viatger el personatge narratiu i del lloc l'escenari. Entre els relators dels grans viatges tenim precedents universals il·lustres com Heròdot o Marco Polo. A casa nostra, menys coneguts, però amb una força literària indiscutible, també en tenim exemples, com els viatges d'Ibrahim el Tortosí que, al segle X, va obrir la finestra a Cracòvia o Praga en el seu viatge per Europa, del qual podeu trobar una bona ressenya

al número 68 de la revista *Sapiens* de la mà d'Oriol Gracià i Jordi Arrufat.

Molts han estat els relators de l'experiència del Gran Tour; personatges vinculats a la geografia i a la política, com Alexander Von Humbolt (Berlín, 1769-1859) considerat el pare de la geografia moderna, que va viatjar per Àfrica i, especialment, per Amèrica. Aquests viatges, en què s'idealitza la figura del viatger i la transformació d'aquest viatger admirat en turista, descriuen l'evolució del viatge al turisme.

En aquest procés hi ha un nom propi, el d'un personatge que, en anticipar-se al seu temps, va establir les bases del turisme modern i dels desplaçaments en massa, Thomas Cook. Des del seu naixement, el turista és objecte i subjecte, però encara avui ens han de recordar una obvietat: «sense turistes no existeix ni el turisme, ni el desenvolupament turístic, ni les destinacions turístiques» (Anton i González, 2008).

Urbain assenyala que sovint es considera el turista com un ésser despreocupat, «que no viatja, circula» com un ramat addicte als paquets organitzats. A la literatura se'l tracta, primer, com un animal i, després, com una mercaderia que «s'intercanvia i es trasllada... se l'explota, se'l canalitza i a vegades es desfà de la realitat local» (Urbain, 1993).

Aquesta visió de menyspreu, lluny de ser desterrada, encara és vigent, de manera més o menys manifesta, en molts àmbits, fins i tot en els acadèmics, i es pot deure a aquest canvi primigeni del viatger que es mou per la cultura i per formar-se a la condició del turista a la recerca de l'oci i el lleure.

El turista actual, el turista de masses, hereu del sistema de producció fordista que permet fer turisme a gairebé qualsevol persona, manté aquest esperit de descobriment i d'aventura en les noves experiències, tot i que sovint molt domesticades. Tot i això, la motivació turística està vinculada a valors en alça en la societat contemporània, l'hedonisme, el plaer individual, immediat i sensible com a finalitat última i com a conseqüència, merescuda, del sacrifici del treball.

En tot cas el turisme se situa entre dos pols contraposats no absents de prejudicis. El recel que genera el turisme i els turistes «implica menystenir els criteris i les decisions de milions de persones i depreciar la seva capacitat de decisió» (Anton i González 2008), i l'interès per part dels agents socials i econòmics d'utilitzar-lo com a estratègia de desenvolupament.

Sense oblidar que la condició de turista és la que és, una persona que estarà poc temps en els llocs visitats i, per tant, la relació amb l'indret serà sempre lleugera, sense profunditat, necessàriament circumstancial, mereix una atenció distinta, ja que el turista és cadascú de nosaltres.

En les noves tendències turístiques en què el viatge ja no és un fet reservat a les classes elitistes i s'ha popularitzat, el nou turista és cada cop més exigent i vol un retorn clar de la seva inversió en oci. És una persona que ja ha viscut altres experiències i, per tant, té capacitat per comparar i sap molt bé què vol i com ho vol. Està molt informat, i no només això, sinó que la facilitat d'accés a les noves tecnologies el fa estar connectat constantment.

Aquestes noves tecnologies s'han desenvolupat paral·lelament als canvis socials en una relació causal que crea, com a conseqüència de l'avenç tecnològic, un ésser nou. Rifkin (2000) defineix aquest nou home com l'home proteic pel seu caràcter individual, canviant, més disposat a experimentar que a racionalitzar i que té comportaments distints en funció de les relacions del moment. Per això l'home proteic no és sempre el mateix, com les màquines multifuncionals pot canviar d'un moment a un altre i passar de la platja al museu en poc temps; el que avui es desplaça per anar a esquiar demà es pot apuntar a un safari fotogràfic d'orquídies a Prades; el que a la nit va a una discoteca de Salou, l'endemà pot anar a tastar vins en un petit celler del Priorat; el que pren el sol a la platja al matí, pot fer un ruta literària al capvespre.

Per tant, associat a la pròpia naturalesa de l'activitat turística el nou turista prefereix la realitat enfront de la virtualitat. La virtualitat és un instrument que forma part de l'experiència d'oci i, molts cops, un complement molt important, però la realitat és sempre l'objecte del viatge. Altrament, tot i que no tots, i tot i que les tendències són això, tendències, els turistes, i especialment aquells a qui interessa la cultura (més del 80% dels turistes fan activitats culturals durant les seves vacances), es mostren molt interessats per les tradicions locals, la gastronomia i la cultura dels llocs. Facilitar-los l'accés a aquestes motivacions hauria de ser una obligació de les comunitats receptores i no, com passa molt sovint, un dictat d'allò que es pensa que agradarà al visitant i que, per tant, reforça els tòpics sobre les destinacions i el seu folklore.

Michael Lacroix defineix també aquest nou personatge com l'*homo scientiens*, l'home emocional, aquell que «estableix una relació

sensitiva amb el món» (Lacroix, 2005) i que és capaç d'emocionar-se i, el que és més important, disposat a deixar-se emocionar i predisposat a gaudir de les noves experiències, especialment les sensorials. Així, doncs, els equipaments d'oci han de procurar, en primer lloc, proporcionar experiències i, en segon lloc, emocionar. La fórmula més recurrent és la presentació dels espais d'oci com un espectacle, com un escenari en què la teatralitat és un relat que incorpora el turista.

L'objectiu és transmetre una experiència única i individual; en definitiva, una experiència distintiva.

Aquests canvis comporten, també, un canvi ja descrit per Rifkin (2000) en què l'important ja no és posseir, sinó experimentar què passa en un primer pla. El valor rau en allò que s'ha viscut.

El turisme cultural

El principal problema per definir el turisme cultural és tant la dificultat per definir el turisme com la mateixa cultura (Donaire, 2008). Per la cultura s'acostuma a remetre a la definició feta per Taylor el 1871 que la defineix com «un tot complex que inclou el coneixement, les creences, l'art, la moral, el dret, els costums i qualsevol altre hàbit o capacitats adquirides per l'home com a membre d'una societat». Més tard, a la Conferència Mundial sobre Polítiques Culturals, celebrada a Mèxic el 1982, s'afirma que la cultura es pot considerar avui com «el conjunt d'aspectes distintius, espirituals i materials, intel·lectuals i afectius, que caracteritzen una societat o grup social. Engloba a més de les lletres i les arts, els modes de vida, els drets fonamentals de l'ésser humà, els sistemes de valor, les tradicions i les creences».

La cultura és, per un costat, una estructura que relaciona diversos elements patrimonials, naturals i de caràcter antropològic i, per altre costat, defineix integralment una comunitat i la diferència de les altres. La cultura, per tant, conté un component territorial, geogràfic, i s'entén identificant-la en un lloc del mapa que és específic i la diferencia. Com passa amb el turisme, conèixer les cultures i experimentar-ne la proximitat requereix dues coses: el desplaçament i l'elecció d'uns llocs en funció de la distinció que generen.

L'Organització Mundial del Turisme defineix el turisme cultural com el moviment de persones causat, essencialment, per motius culturals, com viatges d'estudis, viatges a festivals o altres esdeveniments

artístics, visites a llocs i monuments, viatges per estudiar la naturalesa, l'art, el folklore i les peregrinacions.

El director del grup Atlas (Associació Europea per a l'Educació en Turisme i Oci), Gerg Richards, defineix el turisme cultural com el desplaçament de persones des dels seus llocs habituals de residència fins als llocs d'interès cultural amb la intenció de recollir informació i experiències noves que satisfacin les seves necessitats culturals.

Camarero i Garrido (2004) diferencien entre els visitants del patrimoni cultural els que ho fan per formació i cultura dels que ho fan per turisme i oci. Els que la seva principal motivació és la cultura indiquen que els proporciona vivències, experiències sensorials, idees i satisfaccions que no es poden trobar en altres llocs. Assenyalen que la principal diferència amb el turista és que a «aquest el mou una curiositat més banal, que el porta a visitar el monument per dir que l'ha visitat. La necessitat de cultura es pot confondre en aquests casos amb la necessitat d'acumular currículum o, senzillament, de guanyar prestigi visitant els llocs que se suposa que persones d'una determinada posició econòmica i social haurien d'haver vist» (Camarero i Garrido, 2004).

Les aproximacions al turisme cultural sempre s'han realitzat des de visions maniqueïstes: la visió paranoica del tradicionalisme que veu les transformacions com una amenaça i per a les quals el turisme culmina en els processos de massificació, mercantilització i frivolització del patrimoni històric, i la visió utilitarista, que veu en el turisme un mecanisme d'accés universal a la cultura i un enriquiment de les comunitats receptores (Garcia Canclini, 2005).

És aquesta mateixa visió utilitarista la que hi ha darrere de les polítiques de desenvolupament local que es promouen amb el desenvolupament del turisme.

El Grup d'Estudis i d'Assistència per a l'Ordenació del Territori, el Turisme i el Medi Ambient (GETATTE) indica que, per parlar de turisme cultural, cal que al desplaçament turístic se li afegixin tres condicions: el desig de cultivar-se, conèixer i comprendre els objectes, les obres i els homes; el consum d'una prestació de tipus cultural (monument, obra d'art, espectacle), i la intervenció d'un mediador, persona, document escrit o material audiovisual, que posen en valor o generen el producte cultural.

D'aquesta definició, hem de destacar la intermediació entre l'objecte de consum turístic i el consumidor. Ens indica que el turisme

cultural ha de ser explicat. En el cas de les rutes, això té una enorme transcendència, no n'hi ha prou a poder visitar els indrets, no és suficient la contemplació ni la passejada entre els recursos patrimonials; cal l'acompanyament personal, l'orientació i el suport amb els mitjans humans, materials o tecnològics que requereixin la interpretació i la transmissió dels continguts d'aquella experiència. Així doncs, el guiatge que ajudi a la interpretació, explicar la naturalesa, el significat i el significat d'aquell espai es converteixen en una peça clau en el desenvolupament del turisme i faciliten que l'experiència turística sigui la més gratificant possible.

Afirma Urbain (1993) que es fa imprescindible i necessari assumir «la ruptura de la frontera convencional que hi ha entre la cultura popular i la cultura elitista, entre productes culturals presentats a una gran massa poc preparada i que tenien un consum massiu, i determinats productes molt singulars i molt específics adreçats a una determinada classe elitista. La frontera entre cultura popular i cultura elitista tendeix a diluir-se de tal manera que és enormement complex determinar-la amb precisió. Alguns autors parlen d'una certa democratització de la cultura» (Donaire, 1999).

Assenyala Rifkin que ha arribat el moment en què la cultura es comercialitza sense restriccions: «els ritus culturals, les activitats comunitàries, les reunions socials, l'art, l'esport i els jocs, els moviments socials i l'activitat cívica, tot resulta envaït per l'esfera comercial» (Rifkin 2000). En tot cas, això es veu com una oportunitat que permet incorporar les rutes literàries a les esferes d'oci.

Quantes crítiques no ha despertat aquesta conversió de la cultura i quants esforços no s'han dedicat a molts recursos per ser reconvertits en element de consum! Al cap i a la fi el consum és un reconeixement general i social cap al recurs en qüestió. En el cas de les rutes literàries es veuen «signes d'una societat que, arribada a certa maduresa en el seu turisme, busca establir i multiplicar els vincles amb la cultura, una cultura ampliada als patrimonis més diversos i oberta a maneres de percepció de la seva realitat» (Urbain, 2005).

La semiòtica de l'atracció

No hi pot haver proposta turística sense l'experiència sensitiva, sense el contacte amb el territori. En el producte turístic aquesta experiència

ha d'acomplir un conjunt d'utilitats: les funcionals, les vivencials i les simbòliques.

Les funcionals són imprescindibles i, a vegades, han de ser prèvies a la valorització del propi recurs cultural. Són de caràcter bàsic: com s'arriba a l'indret, on es deixen els vehicles, quina tipologia de visitants tindrem, com s'atendran les seves necessitats fisiològiques durant la proposta, quins elements de seguretat s'han de tenir en compte, etc. A vegades, aquests elements, per la seva simplicitat, són crítics per poder oferir una experiència turística.

Les utilitats vivencials estan relacionades amb les emocions i vivències que experimentarà el visitant en el desenvolupament de l'activitat. Sovint assimilem aquestes utilitats a la proposta recreativa o cultural.

Finalment, hi ha les utilitats simbòliques, les més importants de totes, les que fan decidir que val la pena accedir a la proposta recreativa i estan relacionades amb el valor psicològic que el visitant concedeix al lloc o a l'activitat triada. Les utilitats simbòliques també tenen a veure amb el valor social que s'atribueix en relació amb el grup social al qual es pertany. Aquestes utilitats estan vinculades amb el valor d'existència i no és únicament un factor de comunicació i de promoció de la ruta literària, ja que sovint es construeix des de fora a través dels relats, de les imatges que es transmeten i també dels comentaris que en fan els mateixos turistes i s'escapa de l'acció dels promotors.

Aquest valor simbòlic és el factor que genera expectatives al turista i dota els territoris de capacitat d'atracció i ús turístic. No es viatja a llocs que no val la pena viatjar. «Allà on es viatja, allò que es consumeix, els equipaments que es freqüenten indiquen coses –significats– sobre els usuaris i consumidors. Aquesta és una consideració rellevant des del punt de vista del desenvolupament d'activitats turístiques i recreatives com a instrument de dinamització productiva a escala local» (Anton i González, 2008).

Segons Salvador Anton els valors simbòlics s'incorporen a l'imaginari turístic estructurant la capacitat d'atracció dels territoris a través de tres components bàsics: els nodes, és a dir les atraccions que destaquen en el paisatge cultural de les destinacions en funció d'unes jerarquies socialment construïdes; els significants, des dels colors de les façanes a la varietat gastronòmica, que permeten al turista reconèixer la identitat esperada del lloc en el qual es troba; i els senyals, fragments de la realitat que vinculen territori i turisme, com són les postals, les guies,

els llibres o la senyalització en diferents idiomes que evidencien la naturalesa turística del lloc.

Afirma Charles Sanders Pierce que un signe representa alguna cosa per a algú. «El sociòleg nord-americà Dean McCannell va evidenciar que l'experiència turística és en realitat un ritual, que adopta la forma de veneració de l'objecte sagrat. Els turistes trenquen amb l'espai ordinari i inicien una recerca dels *sights*, l'epicentre de l'experiència turística. Aquests *sights* (materials o immaterials) intenten transcendir l'experiència quotidiana, la vida profana, i per això estan imbuïts d'una profunda càrrega simbòlica: representen més que no ensenyen. El seu valor no es fonamenta en la càrrega estètica del monument o de l'esce-na, sinó en la seva connotació simbòlica» (Donaire, 2008). Per això la literatura crea *sights*, llocs amb significació especial: ciutats, paisatges, carrers, escenaris, establiments.... que complementen l'experiència de la lectura mitjançant la visita i les rutes literàries.

Com sempre, els *sights* tenen jerarquies que estableixen l'ordre en funció de la seva capacitat de convertir-se en signe, de tenir significats especials per a persones concretes. Però com que els *sights* són símbols que no mostren el seu significat s'obren a moltes interpretacions possibles (McCannell, 2006).

McCannell assimila el poder d'atracció dels indrets als significats generats a partir de les narratives particulars. Per això afirma que el valor simbòlic dels llocs es construeix a partir de tres elements: la vista, els marcadors i els turistes.

La vista és l'objecte. En el turisme l'objecte pot ser material o imaterial, però en tot cas és l'objectiu de la proposta recreativa. Però la seva existència no és suficient.

Des del punt de vista turístic la vista només agafa significació quan és objecte de la mirada del turista, de la mateixa manera que un signe només té significat quan representa alguna cosa per a algú. Per això el turista està en la part central de la reflexió, ja que l'objecte tampoc té sentit sense el turista, com el llibre no té sentit sense el lector. Com que de turistes n'hi ha molts, el que acaba definint la relació entre l'un i l'altre, el que li dóna significació, és el marcador. El marcador és el conjunt d'informació que es disposa sobre la vista, la representa i en crea una imatge mental.

Des del punt de vista turístic el primer contacte que té el turista amb la vista és el marcador, la informació que hi ha sobre el lloc, la

senyalització, les guies de viatge, els llibres, els blogs... són marcadors que no es limiten a comunicar coses sobre els llocs sinó que en construeixen el valor simbòlic. Per això es diu que el marcador és anterior a la vista.

La relació entre la vista i el turista, entre el signe i la persona, són relacions bidireccionals i, a cops, personals. La funció del signe és tenir un significat àmpliament reconegut. En canvi, la del marcador està orientada a un grup social determinat, a uns individus concrets, que poden ser molts o pocs, però que, en tot cas, dependrà del significat que el turista atribueix a la vista en funció de la quantitat i la qualitat dels marcadors.

Hi ha marcadors molt potents, tant, que fins i tot alguns es poden convertir en vistes, poden esdevenir símbols. Aquest és el cas de la literatura. Els escrits donen informació sobre el lloc, sobre els fets i sobre els seus autors, però a vegades es poden convertir, per si sols, en l'objecte d'atracció turística. Han passat de ser informació a ser símbols.

La literatura i, més concretament, les rutes literàries actuen com a marcador dels nodes turístics. No només la literatura, evidentment, però no hi ha cap mena de dubte que, en termes de McCannell, són un factor fonamental a l'hora de generar imaginari sobre els llocs.

El turisme i la literatura

Es defineix el turisme literari com la modalitat de turisme cultural que es desenvolupa en indrets relacionats amb els esdeveniments dels textos literaris. La literatura ens convida a viatjar, ens descobreix les geografies de les històries narrades, però també ens motiva en el descobriment dels indrets inspiradors dels autors dels llibres.

La mateixa estructura literària, narrativa, ens acosta a l'experiència turística. Res exemplifica millor aquest fet que els llibres de viatges dels segle XVIII i XIX que descriuen un recorregut i el recorregut es converteix en el relat.

Seguiran als llibres de viatges les guies turístiques, tot i que les guies es diferencien essencialment dels llibres de viatges pel fet que l'autor desapareix; ja no és una mirada subjectiva sinó que la guia es vol acostar a una narració objectiva, orientada als turistes. Un dels personatges literaris que exemplifica el pas de de les narracions del Gran Tour cap a la popularització del viatge és Samuel Langhorne Clemens,

Mark Twain (1835-1910). Malgrat la seva reputació com a novel·lista, Twain va ser un excel·lent cronista de viatges. El seu llibre més venut va ser: *Guía para viajeros inocentes* (reeditat per Ediciones del Viento). Es tracta d'un recull d'articles que, amb el to irònic característic de l'autor, il·lustrava les seves experiències durant un dels primers viatges organitzats per a les elits burgeses de l'Amèrica del Nord a les terres exòtiques de Terra Santa, Egipte, Crimea i Grècia.

Les guies anticipen la visita, amb la qual cosa el turista quan és a la destinació la reconeix més que la coneix. Les rutes literàries, tal com es presenten actualment, fan, en part, aquesta funció de guia, que es pot consultar per Internet com a nou mitjà de comunicació immediat i imprescindible avui en dia per accedir a un determinat nombre de visitants.

És especialment remarcable l'oferta que presenta el web Endrets, Geografia Literària dels Països Catalans (www.endrets.cat) on s'ofereixen, com mostra la seva pàgina d'inici, propostes en relació amb 511 autors, 2.741 textos inscrits en 1.495 indrets, 3 rutes literàries i 551.200 paraules repartides per la nostra geografia. Endrets és un projecte que pretén recuperar i fixar la memòria d'espais, llocs, cases, monuments, edificis patrimonials de la geografia catalana que han estat centre d'interès d'escriptors catalans de tots els temps.

En les destinacions turístiques la literatura ha contribuït enormement a generar valor simbòlic als indrets. Hi ha espais o destinacions clàssiques de turisme literari on els autors i els seus llibres esdevenen les veritables guies de viatge i se'ns presenten tots dos de la mà: Proust i Viena, Kafka i Praga, Hemingway i l'Havana, Mahfuz i el Caire, i molts altres. Alguns són clarament referents col·lectius i altres ho són de manera més personal, però sempre tenen un fet comú: l'empremta que ens ha deixat la seva lectura.

En el meu cas, l'adolescència va anar acompanyada de la lectura dels poetes de la generació del 27. Amb el guiatge extraordinari dels joglars del segle xx, Joan Manuel Serrat, Paco Ibañez, Adolfo Celdrán, per citar-ne alguns, les cançons i les poesies eren el primer referent de l'imaginari dels espais geogràfics nous. El primer imaginari de l'Andalusia personal no va ser fotogràfic, va ser literari, García Lorca o Miguel Hernández en van ser els meus cronistes. Amb les seves històries dramàtiques i el seu cant als andalusos de Jaén van recrear en el meu imaginari un paisatge d'oliveres que, pocs anys més tard, vaig descobrir que poc s'assemblava al de la realitat. Però la reafirmació de la

realitat no va ser en cap cas una decepció, va ser la manera definitiva de fixar uns poemes a uns espais reals que, d'aquesta manera, esdevenien definitivament en permanents.

Si a la infantesa els cromos de xocolates Torres eren petites finestres rectangulars a nous mons i noves geografies, després els acompanyaren els llibres il·lustrats, mig llibre mig còmic, de l'editorial Bruguera en què els meus preferits eren els de Juli Verne. Sempre m'he preguntat fins a quin punt no em van empènyer aquestes lectures a l'interès pel viatge, l'antropologia i la geografia, fins a quin punt van ser el meus veritables precursors dels viatges personals. Després han vingut altres llibres i viatges, alguns han precedit les vacances, altres les han succeït.

Entrar en aspectes personals és entrar en un terreny poc sòlid on seria un error voler fer de les citacions que faig una categorització. Però hi ha autors molt propers que han barrejat clarament el llibre de viatges amb la guia quasi turística. Seria el cas de Josep M. Espinàs, extraordinari cronista del canvi esdevingut en els entorns rurals del nostre país; o de Josep Pla, que també ha esdevingut objecte d'una ruta literària; o de Jesús Moncada, que ens ha fet girar la mirada cap a les terres oblidades de l'Ebre i la Franja.

El poder evocador de la literatura és enorme i fixa records, emocions i coneixements quan es materialitza en un viatge. Així ha passat amb les destinacions clàssiques de turisme literari que són quasi infinites. A part de les ja citades, potser cal recordar el Dublín de James Joyce, la Barcelona de *La ciudad de los prodigios* d'Eduardo Mendoza; *Ventanas de Manhattan*, pel viatge a Nova York, d'Antonio Muñoz Molina i un llarg i, sortosament, inacabable etcètera.

La creació d'imaginari porta a extrems extraordinaris, com passa amb Aracataca, la ciutat de naixement de Gabriel García Márquez, que es planteja de canviar el nom pel de Macondo, no només com a homenatge al Nobel de Literatura sinó com a instrument per situar la ciutat en el mapa del turisme cultural.

En definitiva, amb el turisme contemporani apareixen noves oportunitats basades en la comercialització d'experiències i emocions i en el desenvolupament de noves dimensions en què el relat literari forma part d'un conjunt de productes que es basen en l'especificitat dels llocs i l'autenticitat dels recursos, però la seva posada en escena està orientada cap a la distinció i la diferenciació, tant dels llocs com de les persones que el practiquen.

La interpretació turística dels llocs neix quan neixen els llibres de viatges. Podríem dir que el turisme neix quan neixen els relats turístics (Donaire, 2008).

El relat en el turisme

Estem assistint a un gran canvi estructural del turisme, el debat entre allò que és estàndard i allò que és singular i que diferencia els indrets i les persones que els visiten.

Allò que és estàndard permet el reconeixement per part dels visitants que es tracta d'un lloc adequat i adaptat per la pràctica recreativa. L'estàndard multiplica els senyals fàcilment identificables que en permeten el reconeixement per determinats grups socials.

El que és singular permet la personalització i la diferenciació de les propostes. En el turisme es donen moltes condicions per estandarditzar les propostes, es tracta d'un procés natural en què tot allò que funciona i que té èxit és copiat i si una cosa és singular, la seva reproducció la va estandarditzant.

Però ja hem explicat com el nou turista busca experiències fora del comú i diferents, per això un dels grans elements que s'han impulsat ha estat la tematització, l'argument que acompanya la visita, i com aquest argument es vincula a espais geogràfics o referencials. Un turista literari pot iniciar una aventura simbòlica de descoberta d'un territori que el veu com un espai de cultura o d'aventura, de realització personal o només de pas, o totes les coses alhora. En aquest estadi hi poden haver tantes interpretacions com turistes.

Recrear espais imaginats és la primera de les motivacions dels turistes i en la generació d'aquests espais el cinema i també la literatura hi han jugat un paper fonamental. Anton (2005) assenyala que el tema, en aquest cas la literatura, es pot tractar des d'una triple perspectiva: com a argument, com a fonament organitzatiu i com a estratègia de màrqueting.

Com a argument la literatura dóna contingut, estructura la proposta recreativa i permet lectures integradores del conjunt de recursos turístics i no turístics de la zona. La satisfacció de l'experiència turística tindrà relació directa amb el grau d'autenticitat dels elements visitats i de la capacitat de participació activa per part de l'usuari.

Com a sistema organitzatiu, la ruta literària ha d'aconseguir el seu objectiu narratiu i simbòlic a través de l'organització dels processos de

producció i de consum, de manera que la proposta recreativa aparegui, entre els consumidors, com un sistema tancat i abastable, amb garantia i ple de possibilitats d'elecció.

Finalment, com a estratègia de màrqueting. Les rutes literàries permeten diferenciar llocs i persones pels elements de singularitat que aporten els referents culturals i geogràfics.

Una ruta ha de configurar-se com un relat. El relat explica una història en què els diferents elements que es visiten es disposen de manera cronològica. Per aquesta raó, de la mateixa manera que passa amb el relat, l'itinerari té un punt de partida i un punt final. La distància entre aquests dos punts té dos components essencials: el recorregut i el temps que es necessita. El primer component ve determinat pels elements patrimonials, físics o intangibles que hem de ser capaços de reconèixer. El segon ens determinarà la forma i la profunditat de l'experiència turística.

El relat en els itineraris turístics literaris funciona com un sistema de compactació de recursos. A través del relat els recursos es relacionen i posen de manifest un sentit nou mitjançant l'argument de la visita que té la virtut de dotar de contingut específic l'espai en qüestió. Recursos a cops banals, amb poca jerarquia, agafen una nova dimensió que reforça el valor patrimonial dels objectes i, en conseqüència, en facilita la preservació quan es vinculen i es relacionen amb un tema. Així, els espais multipliquen els seus significats; un paisatge rural, un bosc, un camí... a través del relat literari adquireix un nou significat que el distingeix d'altres espais similars. En la mesura que aquesta distinció té un major grau de reconeixement els espais són capaços d'afegir valor econòmic a tot allò que succeeix en aquell indret, des de la gastronomia a l'allotjament o als productes agraris, artesanals o artístics. «No sé què tindrà aquest espai que el fa tan apropiat per la creativitat, serà la diversitat del paisatge, la llum, o la proximitat de la mar Mediterrània bressol de l'art i la cultura»; aquestes paraules, en boca d'Antoni Gaudí, doten de nou significat el nostre entorn, que permet l'articulació de nous productes turístics com el del Paisatge dels Genis, que promou el descobriment de l'entorn d'inspiració de quatre figures universals: Picasso, Gaudí, Miró i Pau Casals en la seva relació amb els municipis d'Horta de Sant Joan, Reus, Mont-roig i el Vendrell.

Els itineraris són un bon recurs per dotar la visita turística d'un component formatiu i facilitar, al mateix temps, el coneixement d'un entorn

més enllà, fins i tot, de l'objectiu inicial per facilitar la inclusió de l'activitat turística en l'estructura productiva dels llocs, les poblacions o els territoris en els quals s'inscriu. Per aquesta raó les rutes culturals que molts cops es converteixen en marques territorials que inclouen multiplicitat de productes turístics i no turístics, contribueixen al desenvolupament econòmic del lloc.

El sistema esdevé enormement complex, interrelacionat i interdependent. Quan es fa una ruta cultural l'experiència no depèn exclusivament d'allò que succeeix en el moment de visitar l'indret. L'experiència dependrà del conjunt de factors que tenen a veure amb la qualitat i la comoditat del viatge fins a la destinació, l'estada en el lloc, el tracte rebut, la qualitat i l'atenció dispensada a l'allotjament i als restaurants visitats, i probablement, un llarg etcètera de factors. Per tant, a part dels recursos culturals, de la seva qualitat i la seva jerarquia, cal tenir en compte altres factors com l'accessibilitat, la comunicació, la comercialització, la informació, la senyalització, la disponibilitat, la qualitat i les quantitats de serveis complementaris. Un conjunt de factors en els quals intervenen nombrosos agents, públics i privats, però que requereixen la voluntat de posar a l'abast dels visitants, ja siguin turistes, excursionistes o residents, els recursos per part de la població local, l'Administració pública i també, si es dóna el cas, de la indústria turística.

La mirada tranquil·la

Un cop feta tota aquesta reflexió, podríem pensar que convindria deslliurar les activitats turístiques de les activitats culturals. Seria un gran error, seria no entendre que les persones volem treure profit cultural i social del temps lliure, del viatge, a la vegada que ens ho passem bé.

Donaire ens dóna pistes de com una nova forma turística esdevé imprescindible. De la mateixa manera que l'*slow food* sorgeix com una forma d'oposició al *fast food* i respon a una necessitat de recuperar allò que ens dóna plaer, els menjars que parlen dels llocs, de les persones que els fan, i que això requereix una actitud diferent; la filosofia *slow* també ens parla del respecte per l'entorn, la cultura i el patrimoni, i del manteniment de la seva personalitat. Per això les rutes literàries s'emmarquen molt bé en aquest nou concepte de turisme, d'oci o de gaudi cultural, com preferiu.

Uns pocs principis són imprescindibles. El primer, contra la pressa, la curiositat. L'home és curiós de mena, i la ruta literària és mala companya de les presses, requereix del temps necessari. Una visita sense pressa és una visita que s'omple d'històries. La ruta literària és això: resseguir les passes d'algú altre. És la imatge que ens descriu Maria Casares al llibre *Residente privilegiada* quan la protagonista va ser conscient que a la platja posava els peus a les mateixes petjades que l'home que estimava i recorda que ja ho havia fet amb el seu pare.

El segon, simplificació. Canviar les mil coses per veure unes poques experiències inoblidables. En una entrevista feta al fotògraf Sebastiao Salgado, en motiu d'una inauguració el 23 d'octubre de 2014 a l'espai de Caixa Fòrum de Barcelona, afirmava: «Una palabra puede valer por mil fotografías». No es tracta d'inundar amb dades i coneixements, cal seleccionar allò que és essencial per comunicar eficientment allò que és imprescindible. La ruta literària ha de ser assimilable a la degustació, al gaudi conscient dels ingredients, contrari a l'afartament pantagruèlic al que molts cops se sotmet el turista.

El tercer, poques idees el màxim de profundes possible. Cervantes deia «prefiero el camino a la posada». Tenim una capacitat limitada per recordar coses. El record es fixa a través de les anècdotes, per això són més importants els mecanismes de com es fixen els records que donar els coneixements enciclopèdics. La visita i el contacte amb els espais físics, el reconeixement dels actors i les condicions que els fan permanents permeten aprofundir i fixar les idees a partir de la complicitat i la participació del receptor. En cap cas s'ha de confondre aquest aspecte amb la banalització de l'espai ni de la proposta. El respecte per qui s'ha esforçat a desplaçar-se, el tema de la visita i l'entorn social i cultural on es desenvolupa, són innegociables.

El quart, generar oportunitats úniques. Podem recrear qualsevol espai en altres indrets. Només és una qüestió tecnològica i de diners. Però la visita al lloc sempre serà especial. Jean-Robert Pitte ens parla de «Le génie des lieux». És veritat, tots els indrets són especials, i per això quan es parla de models de rutes literàries, de propostes d'oci, el lloc ha de determinar un model específic. Els diferents models de rutes literàries ens poden ensenyar lliçons, fins i tot ens podem permetre de copiar-ne alguna estructura, però la particularitat de cadascun dels territoris ens dona oportunitats úniques de singularització i diferenciació.

El cinquè, passar més temps als llocs. Les raons per la visita dels indrets literaris segons Busby i Klug (2001) són l'atracció pels espais que tenen connexió amb la vida dels escriptors; l'atracció pels enclavaments geogràfics que formen la configuració d'algunes obres literàries; l'atracció per les localitzacions que van inspirar, emocionar o impulsar la creació de l'obra literària; la curiositat general. Cap d'aquestes raons es pot atendre sense passar més temps als llocs, i fer-ho vol dir més i millors oportunitats per participar de l'activitat d'altres agents; per tant, més i millors oportunitats per contribuir a preservar els indrets objecte de visita i per contribuir al desenvolupament econòmic de la zona.

Finalment, estimular la creativitat, el joc. Al cap i a la fi, la literatura és un joc creatiu, narra i transporta el viatger, cosa que ens produeix plaer. En el joc hi ha la participació activa, compartida, i genera complicitat entre els actors i els objectes. En tot cas, el joc també té un component simbòlic i de representació, com llegir, que ens permet viatjar amb la imaginació i que, com passa amb el turisme, hi busquem petits instants de felicitat.

Bibliografia

- ANTON CLAVÉ, Salvador. *Diferenciació i reestructuració de l'espai turístic. Processos i tendències al litoral de Tarragona*. Ed. El Mèdol. Tarragona, 1997.
- *Los parques temáticos más allá del ocio*. Ariel. Barcelona, 2005.
- ANTON CLAVÉ, Salvador; GONZÁLEZ REVERTÉ, Francesc. «De la turismofobia a la construcció social del espacio turístico». *A propósito del turismo. La construcción social del espacio turístico*. Editorial UOC. Barcelona, 2008; pàg. 11-34.
- ARIAS ARGÜELLES-MERES, Luis, et al. *Literatura y Turismo*. Septem Ediciones. Oviedo, 2011.
- CAMARERO IZQUIERDO, Carmen; GARRIDO SAMANIEGO, María José. *Marketing del patrimonio cultural*. Ediciones Pirámide - ESIC Editorial. Madrid, 2004.
- DONAIRE, José Antonio. *Turisme Cultural. Entre l'experiència i el ritual*. Edicions Vitel·la. Girona, 2008.

- GARCIA CANCLINI, Néstor. 2005. «Paranoics versus utilitaristes». *Nexus. Noves polítiques per al turisme cultural*. Fundació Caixa Catalunya. Barcelona, 2005, 35; pàg. 16-19.
- LACROIX, M. «L'*Homo sentiens*, ideal del nostre temps». *El culte a l'emoció. Atrapats en un món d'emocions sense sentiments*. La Campana. Barcelona, 2005 [2001]; pàg. 47-65.
- LYNCH, R. «Ocio comercial y consumista». *Ocio y desarrollo. Potencialidades del ocio para el desarrollo humano*. Universidad de Deusto. Bilbao, 2001; pàg. 167-203.
- MACCANNELL, Dean. *El turista, una nueva teoría de la clase ociosa*. Editorial Melusina. Barcelona, 2003.
- MAGADÁN DÍAZ, Marta; RIVAS GARCÍA, Jesús. *Turismo Literario*. Septem Ediciones. Oviedo, 2011.
- MORENO GARRIDO, Ana. *Historia del turismo en España en el siglo xx*. Editorial Síntesis. Madrid, 2007.
- NOGUÉ, J. «Paisatge, escala i percepció. La creació d'identitats territorials». *Debats d'Arquitectura i Urbanisme*, 2000, 12; pàg. 29-35.
- RIFKIN, J. *La era del acceso. La revolución de la nueva economía*. Paidós. Barcelona, 2000; pàg. 13-27.
- URBAIN, Jean-Didier. *El Idiota que viaja. Relatos de turistas*. Ediciones Endymon. Madrid, 1993.

———— MARIA ADZERIAS ————

RUTA LITERÀRIA DEL GRUP MODERNISTA DE REUS

Introducció

Aquesta Ruta és un tresor i nosaltres ens sentim orgullosos de ser els qui us la presentem avui. Volem agrair, però, l'esforç a qui va crear aquesta Ruta: Rosa Pagès i Magí Sunyer, i a qui la va produir: l'Escola de Lletres del Centre de Lectura, amb la col·laboració de l'Àrea de Cultura de l'Ajuntament de Reus. I, així mateix, al Centre de Lectura que, amb la seva tossuda voluntat, va fer que aquest tresor no es quedés en un calaix sinó que –fetes les adaptacions adients– ens confiés a Còdol Educació la dinamització del projecte.

Així que el novembre de 2012 la vam integrar dins el programa pedagògic i cultural de Còdol Educació (www.codoleducacio.com) per tal de difondre-la i dur-la a terme amb el públic general i amb els centres escolars, concretament del segon cicle d'ESO i BAT. Li vam donar un caràcter eminentment didàctic –com entenem la didàctica a Còdol– basat en una sèrie de principis que us anirem explicant i desgranant a mesura que anem fent el recorregut sedentari per la nostra Ruta.

Us n'apuntem, tres elements clau:

- La concepció de l'educació no circumscrita a l'escola ni a unes edats determinades. L'educació al llarg de la vida, centrant-nos amb les necessitats dels nostres participants i en allò que el descobriment d'aquest binomi entre territori/patrimoni i literatura els pot aportar.

- Tenir clar que en «aquesta terra de ningú» que són els temps de lleure, les activitats fora de l'escola, els moments fora de la «norma» són per a nosaltres uns espais i unes terres insospitadament fèrtils que permeten fer canvis profunds i aprenentatges rics i significatius.
- Tenir present aquella màxima de l'aprenentatge que a Còdol sovint resumim amb aquesta imatge: els humans –sigui quina sigui la nostra edat– aprenem per tres canals: cap, cor i mans –en aquest cas, els peus! És a dir, a través de la cognició, l'emoció i l'activitat.

Què explica aquesta ruta? per què no ens la podem perdre?

Aquesta Ruta ha estat concebuda com una passejada per enriquir la nostra mirada de la ciutat amb els ulls, els pensaments i el cor d'uns joves literats que volien canviar la cultura catalana des de Reus, aleshores la segona ciutat de Catalunya.

Què ens explica?

Una literatura modernista, múltiples autors que són expressió del Modernisme a les nostres contrades, no menys interessant que en altres territoris. Dins el Grup Modernista de Reus hi ha veus literàriament modestes, però algunes també sublimes. No oblidem, per exemple, que aquell jove Joan Puig i Ferrater –el novel·lista més important de la literatura catalana de la primera meitat del xx, segons Joan Fuster– en formava part.

El coneixement d'una ciutat –i una comarca– que té molt a dir als reusencs d'avui. No ens cansarem mai de divulgar aquest període en què la nostra ciutat va esdevenir tot un referent de la cultura, l'economia i la lluita en el nostre país, ara fa més de cents anys.

Una ciutat vista des de la realitat dels nostres artistes: la bohèmia negra (lluny de la bohèmia rosa, més coneguda) i amb dos temes que en destaquen: la marginació i el suïcidi. La ciutat vista, doncs, des dels exclosos que se solidaritzen amb els oprimits amb els principis anarquistes de l'igualitarisme social. Ho expressa molt bé el mateix Pompeu Gener parlant d'Aladern:

Fills d'uns honradíssims proletaris, tenint un ànimo sensible com lo que més, i una pensa intel·ligent, ha sentit totes les vexacions, totes les misèries, totes les indignències i fins diré humiliacions del pobre

Mike, dibuix

Mort a la platja, dibuix [c. 1898]

Imatge de l'estrella dedicada a Hortensi Güell de l'obra *L'alçament d'una partida* de l'artista reusenc Francesc Vidal en homenatge al Grup Modernista de Reus. Fotografia: Josep Artigas

fill del poble. Y amb caràcter de ferro, viu com la pólvora, s'ha indignat i ha cantat tot això amb aqueixa energia i vigor amb que solen expressar-se los que són nats en lo Camp de Tarragona.

Què fem i com ho fem? el recorregut

1. La Ruta comença i acaba al Centre de Lectura. A la plaça del Teatre i a sobre de les estrelles de l'obra «Alçament d'una partida» –homenatge de l'artista Francesc Vidal als membres del Grup Modernista de Reus– fem la presentació del grup i la proclama de la seva «missió».

Algú deia que un dels objectius de la literatura «és clavar l'arada i remoure la terra del temps» per tal que la història es mostri. I no es fa d'una manera freda i distant –com podrien ser a vegades les dades històriques o els simples objectes arqueològics–, sinó amb tota la passió, l'ànima i l'esperit de la ciutat. Així que, clavarem l'arada l'any 1897-98, el moment en què es van trobar els deu membres del grup.

Dos reptes. Presentar:

Imatge de l'obra *L'alçament d'una partida* de l'artista reusenc Francesc Vidal en homenatge al Grup Modernista de Reus instal·lada a la Plaça del Teatre. Fotografia: Josep Artigas

1. a. La seva missió: fàcil amb el text «Nostre Déu-vos-guard» atribuït a la mateixa *alma mater* del grup, Josep Aladern –pseudònim de l'alcoverenc Cosme Vidal– i que, com a proclama, va escriure al primer número de la revista que editava el grup La Nova Cathalunya, amb el text de Miquel Ventura amb el qual es recorda –amb sentit de l'humor i ironia– les vivències del grup. «En philosophia erem scéptics, en literatura, modernistes i en art, futuristes; en catalanisme, ultra-radicals; i en sociologia, àcrates.»¹

1. b. El grup: no tan fàcil, considerant que es tracta de deu personatges amb una rica i interessant personalitat. Per ordre d'edat: Cosme Vidal (conegut amb el pseudònim de Josep Aladern), Màrius Ferré, Hortensi Güell, Miquel Ventura, Pere Cavallé, Ròmul Salleres, Plàcid Vidal, Joan Puig i Ferreter, Xavier Gambús i Antoni Isern.

En aquest aspecte, tot i que no és una activitat teatralitzada, sí que ens hem servit d'alguns subtils recursos teatrals: *attrezzo*, elements del vestuari de l'època, màscares... que, en diàleg amb l'obra de l'artista

¹ MIQUEL VENTURA, «Remembrances de vint anys arrera», dins *Revista del Centre de Lectura*, 15-III-1920, pàg. 58-59. *La coyla de Cal Aladern*.

Francesc Vidal, ens han permès introduir-los d'una manera clara, lleugera i atractiva.

Hem estirat el fil d'anècdotes, elements divertits, perquè, com dèiem abans, a través de l'emoció es fixin nous conceptes. Entendreu en aquest punt, entre moltes altres coses, per què tenien un programa cultural gairebé de Conselleria de Cultura, sabreu –i sentireu– què és una «reventada», com el Grup Modernista planejava de fer la Festa Druïda –que podria haver estat la primera festa *hippy* del Camp!–, què són les «michelianes» i us farà riure una esquela apareguda en una revista satírica local del moment que s'hi referia...

2. Al carrer de Jesús, davant la que havia estat la llibreria La Regional presentem el personatge que va aglutinar tota aquesta colla de Reus: Josep Aladern. Ell va establir aquesta tertúlia a l'entorn de la qual va aplegar les inquietuds de tot aquest grup de joves de Reus i el Camp durant el breu temps que va estar oberta la llibreria (de l'estiu del 1897 fins a finals del 1898).

A través del text on Puig i Ferrer ens relata la coneixença del grup i com hi va entrar a formar part, els participants a la Ruta intuiran què devia tenir aquest carrer que va fer que en aquell petit espai hi sorgís La Regional i on, algunes dècades anteriors, podíem trobar un joveníssim Gaudí que, junt amb Eduard Toda i un grup d'amics, hi publicava l'*Arlequí* i altres revistes. D'altra banda, entendran perquè els membres del Grup Modernista, si la tecnologia del temps els ho hagués permès, de ben segur haurien estat uns bloguers actius i ben presents a les xarxes socials!

3. A la plaça del Mercadal, podrem reviure aquell espai que a poc a poc va morint en el record dels reusencs i viu per sempre als llibres, gràcies, en aquest cas, al magnífic relat que anys després en fa Joan Puig i Ferrer a «El cercle màgic».

4. Hem incorporat a la ruta original, un punt nou: l'antiga fàbrica de vermuts Cal Rofes, que ens permet fer el recorregut pels carrers «estrets i trafegosos»² que ens descriurà el text que hi llegirem i, d'altra banda, accentuar la riquesa de matisos –olors, tacte, sensacions, emocions...–

2 JOAN PUIG I FERRETER, *El cercle màgic*, Ed. Proa, Barcelona, 1975, pàg. 458-460; 469-471.

d'aquella sublim descripció de Reus a la tardor de Puig i Ferrer. Ens hi ajudarà l'olor d'aquest antic magatzem de vins on es produïa un dels magnífics vermut de Reus; l'olor del donzell –vermut, en alemany– i ingredient principal de l'absenta, aquesta beguda tan present en la literatura i l'art de tombants de segle. Tot assaborint el vermut, ens acostarem a la literatura amb molt de gust!

5. D'aquí, a la plaça de la Llibertat, al Museu d'Art i Història. Ens va semblar interessant afegir també aquest punt a la Ruta per tal d'establir un diàleg entre pintura i literatura. Veurem el quadre de Joaquim Mir amb el retrat d'Hortensi Güell i comprovarem si s'hi escau aquella descripció de Plàcid Vidal quan diu: «l'afavorien la seva figura agraciada, amb els cabells rinxolats i la seva veu de tons harmoniosos, que donaven especial interès a la paraula comunicant-li el sentit de l'heroisme».³

Enmig de l'obra pictòrica de Güell i algunes reproduccions, de Picasso, per exemple, abordem el tema del seu suïcidi el 15 d'agost de 1899 a Salou; un suïcidi que li donà la categoria de veritable mite dins el grup. El reforç d'un vídeo i d'una excel·lent locució ens hi ajudaran. També, amb el subtil acompanyament de recursos teatrals, podrem llegir la nota que Hortensi Güell deixà sota el seu barret als seus pares poc abans d'abandonar-se «a aquella estranya fascinació que la mort exercia damunt nostre», per dir-ho amb paraules de Puig i Ferrer.⁴

6. Recorrent la ciutat pel carrer de Llovera, de Pedró –«dic els noms antics perquè conserven una flaire que els moderns no tenen»,⁵ i abans d'encarrilar el carrer de Monterols, farem parada als porxos del Teatre Fortuny a la plaça del general Prim on, amb el suport d'imatges antigues, reviuem com era aquella «plaça dels senyors» amb els seus antics establiments. En aquest marc tan «burgès» dels porxos del Teatre Fortuny, parlarem des de l'altre costat d'aquesta realitat: la marginació, els «exclosos» als quals pertanyien ells mateixos. Descobrirem, tot llegint un text escrit per Aladern als voltants del Liceu, perquè els nostres joves modernistes haurien estat segurament acampats també a les manifestacions del 15M i s'haurien definit com a «indignats».

3 PLÀCID VIDAL, *L'assaig de la vida*. Editorial Estel, Barcelona, 1934, pàg. 99-107.

4 JOAN PUIG I FERRETER, *Camins de França*. Ed. Proa, Barcelona, 1976, pàg. 124.

5 JOAN PUIG I FERRETER, *El cercle màgic*, Ed. Proa, Barcelona, 1975.

7. Després d’haver vist dos dels grans temes del Grup Modernista: el suïcidi i la marginació, ens acostem ja al Centre de Lectura on veurem l’estreta relació del grup amb aquesta institució i acabem el recorregut visitant els espais i l’obra relacionats amb el grup. I així, amb les darreres paraules de Josep Aladern que llegirem en la Ruta, deixem també aquesta presentació amb el desig que hagi creat en tots vosaltres el desig d’acostar-vos a aquesta gent llampada del Camp!

En fi, ja que de vicis i virtuts la terra n’està plena, ens serveix sempre de consol pensar que aquests són ben nostres; i per content me tindré si avui, demà i sempre consegueixo donar personalitat amb ells als fills de la meva fantasia; si logro fer reviure am ma ploma la meva estimada gent del llamp.⁶

6 JOSEP ALADERN, «El Camp de Tarragona vist del campanar de Reus estant», *La gent del llamp*, Biblioteca Popular de «L’Avenç» núm. 6, Barcelona, 1903, pàg. 1-24.

—— FINA ANGLÈS ——

RUTA MIR-MANENT.

UN PASSEIG AMB ELS SENTITS: DE LA NATURA A L'ART

Introducció

La Ruta Mir-Manent proposa un passeig pel paisatge que a començament del segle xx, concretament de 1906 a 1914, va impactar la mirada del pintor Joaquim Mir (1873-1940) i en propicià l'obra de creació que se situa en el cim de la seva producció pictòrica. D'aquest període, que és el més llarg de producció continuada des d'un mateix paisatge, el crític d'art Francesc Miralles n'escriu que «la seva pintura assoleix les fites més personals i revolucionàries i s'avança a les teories dels primers avantguardistes europeus».

Alhora, i en el mateix entorn, la Ruta ofereix una immersió en la natura que, de mitjan a final segle xx, va merèixer l'interès de la fina sensibilitat i de la mirada precisa i atenta del poeta, escriptor i traductor Marià Manent (1898-1988) i que, gràcies als seus dietaris –i a alguns dels seus poemes–, es convertí en literatura. Sam Abrams considera que es tracta d'«una de les grans creacions en prosa de la literatura catalana contemporània» i d'«un espai de bellesa, saviesa i humanitat».

Desenvolupament

Situat el grup en el punt de trobada, es fa una introducció al paisatge natural i a les traces humanes que hi han deixat petjada a través del

temps. A continuació, s'adreça en cotxe a l'Aleixar on comença el passeig caminant.

En l'Espai Mir-Manent, a la plaça de la Vila, es fa la presentació dels autors, se'ls situa en la història, s'explica detalladament els perquès de les seves vinculacions al territori i concretament als llocs per on transcorre la ruta i, breument, es fa un comentari general del patrimoni cultural del municipi.

Tot seguit, s'inicia la ruta que surt del cor del poble i, a mena d'espiral, es va eixamplant fins que arriba al defora, a l'ermita de Sant Blai, i retorna a l'Aleixar. El passeig transcorre per carrers i places del nucli urbà, breument per carretera, per camins enmig de conreus, travessa la riera i torna al poble. L'itinerari et porta per 20 punts i passa pels porxos de la plaça de la Vila, el camí dels Masos o darrere el Fossar, el Portal, el carrer de l'Aigua, el carrer del Forn, l'església parroquial de Sant Martí bisbe, el camí de Sant Antoni, el camí d'Alforja, el pont Vell, l'ermita de Sant Blai, el camí fondo de Sant Blai, els Saltadors, la Font Vella i, novament, el Portal, a la vila.

En acabar, amb cotxe ens desplaçem a Maspujols on, també passejant, veiem el conjunt del poble amb el seu magnífic campanar vist des de diverses perspectives. L'itinerari ens porta al pont sobre la riera de Maspujols, a prop del torrent de l'Olla, al carrer de Baix, al carrer de Sant Antoni, al carrer d'Higini Anglès, al camí dels Parrots i retorna, per acabar, al punt d'aparcament: la moderna avinguda del Poliesportiu. I, en aquest punt, es dóna per acabat el passeig.

Contingut i desenvolupament es fonamenten en la publicació: *Un passeig amb els sentits: de la natura a l'art. Itinerari a l'Aleixar i Maspujols amb l'obra de Joaquim Mir i Marià Manent* de Fina Anglès i Soronellas.

Magí Sunyer n'ha escrit:

Un llibre pensat, meditat i reposat, viscut des del coneixement i la comprensió que transmet l'emoció i l'entusiasme de qui l'ha viscut. Quants camins no ens adonem del valor del que tenim al costat! Un gran pintor, un poeta que sospesava cada paraula i cada sensació, i que van coincidir en l'espai, però no en el temps, en dos pobles del Camp, l'Aleixar i Maspujols, i els van incorporar a la seva obra, espectacularment l'un, discretament l'altre. Un llibre turístic, també? Tant de bo tots fossin així i hi poguéssim percebre el color de l'aire i la densitat del mot.

Imatge de l'itinerari literari

I Xulio Ricardo Trigo:

Ens fa gaudir d'allò més amb la lectura o la visita, imprescindible, construint un marc de referències visuals o sensorials capaç d'atorgar-nos una perspectiva molt més justa i propera de l'obra artística. *Un passeig amb els sentits* és una joia poc usual dels estudis artístics, que, pel nostre bé, demanem que generi imitadors amb urgència.

O Joaquim Mallafrè:

«Un regal per als sentits d'un llibre de bon tenir i de bon regalar.»

Guiatge, durada i inscripcions

La ruta guiada té dues versions: una de completa, «la clàssica», de 4 h de durada aproximadament, i una de més curta, «l'essencial», de 2 h, ambdues guiades per l'autora. En la clàssica, es recorre, a ritme de passeig, una distància de 4,50 km.

Les inscripcions es poden fer a través de Còdol Educació (tel.: 977 327 362 o http://www.codoleducacio.com/codoleducacio/ruta_mir_manent.html).

A títol individual, la ruta es pot fer amb el llibre: *Un passeig amb els sentits: de la natura a l'art. Itinerari a l'Aleixar i Maspujols amb l'obra de Joaquim Mir i Marià Manent*. Col·lecció Guies Temàtiques de la Medusa Art, Diputació de Tarragona, Tarragona, 2006 (2a edició, 2008), de Fina Anglès i Soronellas. Conté un DVD.

Una altra opció és amb el format app, que es pot descarregar gratuïtament dels enllaços:

<https://play.google.com/store/apps/details?id=co.geomati.mapaliterari>

<https://itunes.apple.com/us/app/mapa-literari-catala/id882530151?l=es&ls=1&mt=8>

A hores d'ara s'està treballant per diversificar els destinataris de la ruta i oferir-la en els formats adreçats a públic familiar i escolar (alumnat de P5, educació infantil, educació primària i primer cicle d'ESO).

———— JOSEP MARIA PALLÀS I GUASCH ————

LES RUTES NARCÍS OLLER PER VALLS

Coneixem Narcís Oller i Moragas amb l'apel·latiu de «pare de la novel·la catalana moderna» perquè va ser ell qui va posar les bases d'un gènere literari en català que agafava embranzida i prestigi europeu a les darreries del segle XIX, de la mateixa manera que Jacint Verdaguer renovava la poesia i Àngel Guimerà el teatre.

Oller va néixer a Valls l'any 1846. De jove es traslladà a viure a Barcelona, on va morir l'any 1930. Mai no va deixar els seus contactes amb Valls, fins al punt que hi dedicà moltes pàgines de la seva obra. Com a escriptor realista, Valls li va servir de punt de partida i d'estímul per crear *Vilaniu* i per contextualitzar fets d'altres novel·les i contes, especialment *L'escanyapobres*, *La bogeria* i *La febre d'or*.

Fruit d'aquesta intensa relació, del 2005 ençà s'han dissenyat fins a cinc rutes Narcís Oller diferents. Totes es poden localitzar a Wikiloc. Les relacionem per ordre cronològic:

1. La Ruta *Vilaniu* (2005), a cura de Margarida Aritzeta.

Està basada exclusivament en les nombroses i acurades descripcions de la festa major vallenca de Sant Joan que conté *Vilaniu*. L'entorn geogràfic de bona part dels esdeveniments està fidelment inspirat en la trama urbana de Valls: plaça del Blat, església de Sant Joan, plaça dels Escolans, carrer Major, portal Nou, plaça del Carme, plaça dels Alls, carrer de la Cort, plaça del Quarter, font de la Manxa i estació del tren.

2. La Ruta Literària i Senyalística (2006), a cura d'Empar de Bofarull *et al.*

Per encàrrec de la Regidoria de Cultura de l'Ajuntament, les professores del Departament de Llengua i Literatura Catalanes de l'Institut Narcís Oller dissenyaren una ruta literària amb 11 punts d'interès. La Ruta, un passeig literari pels indrets més significatius de Valls, merequé el Premi Baldiri Reixac 2007 a treballs de mestres i fou publicada per Cossetània. L'Ajuntament la convertí en una ruta senyalística; hi va instal·lar uns plafons explicatius i uns medallons en cadascun dels 11 punts: plaça del Quarter, carrer de la Cort, plaça del Blat, església de Sant Joan, plaça dels Escolans, carrer Major, portal Nou, plaça del Carme, carrer de Sant Antoni, plaça dels Alls i el Pati.

3. La Ruta Escolar (2008), a cura de la Societat Narcís Oller.

La ja constituïda Societat Narcís Oller elaborà una versió reduïda de la Ruta Literària de 2006 per a escolars de secundària. Aquesta Ruta s'ofereix actualment tant a grups d'estudiants com també a grups de turistes a través de l'Oficina Municipal de Turisme. La Ruta consta de vuit punts d'interès:

1. Monument a Narcís Oller (plaça del Quarter)
2. Capella del Roser (carrer de la Cort)
3. Galeria de Vallencs Il·lustres (Ajuntament de Valls)
4. Arcs de Ca Magrané (església de Sant Joan)
5. Convent del Carme (plaça del Carme)
6. Plaça de l'Oli
7. Plaça dels Alls
8. Antic hospital de Sant Roc (el Pati)

Un guia acompanya els visitants a cadascun dels punts d'interès i llegeix fragments acuradament triats, significatius i entenedors de l'obra de Narcís Oller. Així mateix, el guia forneix una visió global de la trajectòria artística i vital de l'escriptor, en dibuixa el marc general de l'època i dóna pinzellades informatives de la història i l'art vallencs.

4. La Ruta *La febre d'or* (2012), a cura de Margarida Aritzeta.

Un cop consolidada una ruta general, divulgativa i apta per a estudiants i adults en general, la Societat Narcís Oller inclou, en cadascuna de les

Bust de Narcís Oller

jornades bianuals que organitza a l'entorn de la figura i l'obra d'Oller, una nova ruta Oller. Així, el 2012 s'estrenà la Ruta *La febre d'or*. A partir de textos al·lusius de la novel·la. Els punts d'interès visitats són l'antic hospital de Sant Roc, les Monges de la Vetlla, el Teatre Principal, les Xemeneies de Ca Dasca, Casa Caritat, el parc Barrau i l'estació del tren.

5. La Ruta Narcís Oller pel Bosc de Valls (2014), a cura de Margarida Aritzeta i Pilar Vives.

La darrera, per ara, de les rutes creades a Valls a propòsit de la vida i obra de Narcís Oller, transcorre per alguns dels masos i palauets d'estiueig que es concentraven al bosc de Valls. Cal entendre el mot «bosc» com a masia o xalet de planta noble. Estrenada amb gran èxit el 23 de novembre de 2014, les creadores de la Ruta van llegir fragments de *Vilaniu* en indrets tan suggeridors com el bosc Oller (ara reconvertit en allotjament rural), el bosc de Moragas, el bosc de Peixet i la font del Roure.

———— NEUS OLIVERAS ————

LA RUTA, UNA EINA PER A L'EDUCACIÓ

Bona tarda, al llarg d'aquesta intervenció, parlaré com a professora de Literatura i també com a usuària, amb la intenció d'aportar idees i experiències que he tingut. A part de les rutes literàries, parlaré d'altres elements que les poden complementar, com les cases d'autor o les exposicions. Si l'objectiu és el coneixement de la literatura, aleshores les estratègies per arribar-hi poden ser complementàries i no excloents.

Centraré la intervenció a l'entorn de tres apartats: en primer lloc, la visualització de la literatura, un aspecte que forma part d'un projecte més ampli, de país, per aconseguir que la matèria intangible tingui visibilitat; en segon lloc, els aspectes que comporta la ruta des de primària i, en tercer lloc, des de secundària.

Començo amb una mirada nord enllà amb exemples com a indicadors que poden esdevenir referents d'un autor, autora, moviment literari o llibre. Començo, doncs, amb la magna escultura de Hans Christian Andersen a Copenhaguen. Tot i que no hi ha cap museu a la vora (n'hi ha a Odense, on va néixer) ens recorda la identificació de l'autor amb el país. Continuem a Dinamarca, a fora de Copenhaguen, només baixar del tren a Rungsted, un rètol indica on es troba la casa de Karen Blixen, més coneguda per Isak Dinesen. Aquesta casa acull un tipus de turisme cultural nòrdic. La casa presenta una situació privilegiada, per espai, recursos, marxandatge; tot ambientat amb detall i cura, amb visites guiades. Però, a més, presenta un plus amb l'entorn que l'envolta, un lloc on fer un mos o prendre una tassa de te i, a més, amb la tomba on va ser

enterrada, envoltada pel silenci dels arbres i amb una gran piuladissa eixordadora d'ocells.

Ens situem ara a Sant Petersburg. A l'exterior d'una casa visualitzem el monument a Puiškin. A dins, molt interessant, s'hi apleguen famílies del país que visiten aquest espai, són vacances. Recordo el llibre de Montserrat Roig, *L'agulla daurada*, i totes les consideracions que hi fa sobre autor i ciutat, un lligam indissoluble:

Hi ha pocs paisatges que recordin tant un poeta com Leningrad i els seus voltants a Puixkin. El poeta és viu a les pedres, a les estàtues, als jardins, al Liceu on estudià. I ell rebutjava i estimava la ciutat, el Neva, el granit agressiu dels monuments, l'agulla daurada de l'Almirallat, que s'alça ufana cap al cel. A Leningrad tothom se sap de memòria els versos d'«El cavaller de bronze».

Si seguim amb les associacions entre autors i territori, en podem establir de manera molt clara entre Irlanda i James Joyce amb la ciutat de Dublín, i aquí, entre Mercè Rodoreda i el barri de Gràcia, més en concret, la plaça del Diamant. També podríem dir el mateix de Valls i Narcís Oller. Aquests autors, com tants d'altres, van saber crear un món literari a l'entorn d'aquests espais que, com a lectors, descobrim.

A l'entorn del centenari del naixement de Joaquim Amat-Piniella, el 2013, se n'ha creat l'escultura per subscripció popular a Manresa, concretament al Casino, l'actual biblioteca. Aquesta escultura permet, com veieu, seure-hi, i de pas recordar des d'aquesta tribuna, la mirada crítica a la burgesia manresana que l'autor va oferir en la novel·la *El casino dels senyors*.

A continuació, aquestes dues imatges ens permeten entendre autors que, encara que no haguessin nascut o mort, en aquest lloc, hi mantenen (o van mantenir) un vincle: per un costat, un recordatori d'Alexandre Plana, crític literari, al Port de la Selva –l'autor va fer conèixer aquest poble mariner, aleshores «d'una certa tristesa ambiental», a altres autors com J.V. Foix–; a la dreta, d'altra banda, també podeu veure una placa sobre T.S. Eliot, a Londres, on hi va haver la famosa Howard Press.

Pel que fa a cites textuais de literatura, podríem trobar exemples de fragments de poemes, però m'han semblat interessants aquestes dues: una de Josep Pla, a la casa museu de Palafrugell i, una altra a prop del riu Pamano, a la vall d'Àssua, sobre *Les veus del Pamano*, de Jaume Cabré.

Finalment, vinculat amb un tema d'actualitat com pot ser el tricentenari del 1714, sobre una exposició a la Biblioteca Terra Baixa del

Vendrell, em va semblar posar d'una manera il·lustrativa aquests versos d'Àngel Guimerà del poema «Recordant la Ciutadella»: «Quan va caure Casanova / malferit pels castellans / sense forces Catalunya / tancà els ulls per a finir.»

Tots aquests elements anteriors faciliten la feina dels professionals per endinsar els alumnes en el camí d'aprenentatge de la literatura. En definitiva, fer sentir que aquests escriptors o escriptores són nostres.

A educació primària, tot i que em centro en la pròpia experiència de fer la Ruta Guimerà al llarg de quatre anys, crec que la metodologia pot ser útil com a aplicació a altres autors. La proposta consisteix en dues parts ben diferenciades: en primer lloc, un treball a classe amb el suport dels mestres i, en segon lloc, la ruta literària guiada. La ruta es fa amb alumnes de 5è i 6è.

Es pot partir del llibret *Un guió, el món de Joan Ramon i Soler*, perquè dona peu a parlar d'Àngel Guimerà i també de com era la vila a meitat segle XIX; per tant, hi entrem en la matèria de Socials —a través de la comprensió de textos—, perquè es treballa un aspecte de la vila que és la importància del port de Sant Salvador i també l'ofici de boter. D'altra banda, es comenten, durant aquestes classes prèvies, anuncis de l'època i es fa un treball de reflexió a l'entorn de carrers, telèfons, productes o indústries que van tenir un pes específic a la vila com va ser la terrissa.

Pel que fa a la recerca, els alumnes busquen a través d'Internet els autors o elements que poden ser interessants per després comentar-ho. Per exemple, quan va néixer el cinema, ja que al llarg del recorregut es parla de la primera projecció de cinema, el 1903. O la recerca de diferents autors: Àngel Guimerà, Jaume Ramon i Vidales, Ramon Ramon i Vidales...

Paral·lelament, es treballa el pla lector. S'organitza en diversos grups i per a cada part del text es fa tant la comprensió com la lectura. En especial, es posa èmfasi en l'entonació i la lectura en veu alta perquè es farà al carrer.

Un cop s'ha fet tot aquest treball previ, es passa a l'itinerari, que té una durada d'una hora i mitja. Els grups, prèviament organitzats, relacionen i situen els espais amb els textos que llegeixen. Com va dir un alumne «les pedres parlen». Hi ha, al llarg de l'itinerari, la visita a la biblioteca, en què poden observar els setmanaris del Vendrell, com: *El vendrellense* o *Lo vendrellench* (mida, titulars, anuncis, llengua, disseny...). Tanmateix, amb la guia i explicacions de les bibliotecàries, hi

ha un element que es vol destacar: la importància del patrimoni; un aspecte que han de valorar en aquesta secció de la biblioteca, on es conserven llibres, discos, fullets... d'àmbit local.

Encara, com a punt final, s'afegeix, a través del poema «Per la pau», d'Àngel Guimerà, la vinculació amb Pau Casals; és a dir, els materials donen peu a altres aspectes: fotos, dibuix, art, tallers de creació...

És cert que, actualment, hi ha un gran apropament dels infants a l'art o la música, però encara no hi és en el món de les lletres. Es troben pocs materials per als més petits, per això és interessant que, quan es presenta un material, pugui tenir diversos destinataris i no només el món dels adults. Finalment, cal dir que aquesta ruta es pot sol·licitar a través de la Regidoria de Cultura de l'Ajuntament del Vendrell.

Arran d'aquesta reflexió, poso aquest exemple d'una exposició de W.B. Yeats, en què es detallen, a través d'un petit quadernet, preguntes d'observació i valoració del poeta irlandès. Aquí en concret, veieu Maud Gonne, l'amor no correspost del poeta, i la seva relació amb algun poema.

Pel que fa a educació secundària, des de les regidories d'Educació o de Cultura cal la difusió del patrimoni i, en primer lloc, cal treballar allò més proper. Al Vendrell, també a secundària, doncs, es treballen els elements indispensables per recrear el món d'Àngel Guimerà. Literatura i Socials es poden relacionar perfectament quan es parla de la Unió Catalanista, de les Bases de Manresa i dels aspectes més importants del catalanisme polític. En aquesta ruta, hi ha dos aspectes que s'hi afegeixen: la visita a la biblioteca amb la bibliografia sobre Guimerà, una ullada als setmanaris de l'època i una visita taller de teatre del TÀG (Teatre Àngel Guimerà).

El treball interdisciplinari entre art i literatura es pot treballar en un petit itinerari al Museu Fenosa. Aquesta immersió permet treballar els moviments del Noucentisme, l'avantguardisme i la postguerra. A més a més, podem parlar de les connexions entre Mercè Rodoreda de l'etapa de l'exili, ja que Nicole Fenosa va ser reina dels Jocs Florals a la Sorbona l'any 1948. Alhora, es treballa la literatura francesa (Rimbaud i Baudelaire) a partir del relleu i l'escultura, i d'altres autors que se suggereixen com Jean Cocteau. Com que una bona part de les escultures parlen del món clàssic, es pot treballar *Les Metamorfosis* d'Ovidi o l'*Odissea*. En l'apartat de Literatura Catalana, Salvador Espriu es treballa a partir dels poemes de *Formes i paraules* (1975) i Joan Perucho

amb el conte «Andròmaca i René» del llibre de contes *Gàbia per a petits animals feliços* (1982). És a dir que, en aquest petit espai fenosià, es pot treballar, a través d'un itinerari amb lectura de textos, el diàleg entre literatura i escultura. Finalment, hi ha l'aspecte creatiu d'entendre com una escultura genera un text literari, i viceversa.

Hi ha propostes de treball interdisciplinàries amb corrents artístics com el Modernisme a Reus; o a Barcelona amb la ruta del Quadrat d'Or, per on es pot passejar i entendre «l'illa de la discòrdia». Altres exemples poden ser entre literatura i art: Yxart-Rusiñol a Tarragona o bé la proposta Mir-Manent a «Un passeig amb els sentits, de la natura a l'art» a l'Aleixar i Maspujols.

Si examinem les rutes des del seu començament, i sense ganes de fer-ne un inventari, em centraré en alguns aspectes de les que havien estat publicades. Les primeres rutes van sorgir com a propostes de crèdits variables, impulsats per la reforma educativa, a l'entorn dels anys noranta. Per exemple, *El Montseny i les Guillerries, paisatge, mite i literatura* (1990) volia ser una proposta d'educació integral. La proposta se centrava en unes unitats i al voltant d'unes vint-i-set sessions, que comprenien aspectes de geologia, botànica, fauna, geografia i literatura.

Com deia el seu coordinador, Llorenç Soldevila: «El material amb el qual s'han de fer les classes vol ser el més complet possible, perquè qui vulgui hi pugui assolir uns màxims graus d'aprofitament pedagògic.» En un sentit molt similar, en sorgeixen en la col·lecció Els escriptors i el país: *Salvador Espriu i Sinera* (1992), de Carles Mora, o *J.V. Foix, cinc rutes literàries*, de Manuel Carbonell i Carmen Sobrevila. Són materials que avui encara serveixen per la gran quantitat d'informació i suggeriments que proposen.

Segons Carles Mora: «una ruta literària pretén de ser una trobada viscuda i sentida entre una o diverses obres d'un sol o de variats autors, i una contrada específica on s'hi ha inspirat». La proposta de l'autor de la Ruta de Sinera permet endinsar-se en altres disciplines: «les activitats complementàries que s'hi poden desplegar són força variades i apleguen aspectes d'economia (la pesca), l'històric (A.H.F.F), l'artístic (l'altar barroc), el científic (Museu Mollfuleda de mineralogia), industrial (el tèxtil), el gastronòmic...»

Els materials de les rutes poden cenyir-se només als textos i al traçat del recorregut, cosa que fa que l'usuari no es limiti només a secundària

sinó a un públic adult i més ampli. Per exemple, per a les rutes verdaguerianes: *Jacint Verdaguer: formació i dimensió d'un mite* (1995), de Llorenç Soldevila, amb un seguit de propostes didàctiques, o bé la *Ruta Verdagueriana de Folgueroles* (1992), de Ricard Torrents, que servirà per «eixamplar la coneixença de Verdaguer, d'integrar-lo en el seu territori i, en definitiva, a estimar-lo més», tenir aquesta diversitat de materials a l'abast és molt útil. Un llibre com *Itineraris brossians* permet «viure els llocs de memòria brossiana» sense necessitat d'una persona guia.

Actualment, a Espais Escrits, en el seu lloc web, hi ha un gran ventall de rutes que es poden fer normalment a peu, i n'hi ha també que es poden fer amb bicicleta, com la Ruta Joan Brossa, amb una temporització concreta de cadascuna i amb una aplicació que fa de guia. Cal fer arribar, per tant, aquesta informació als instituts i facilitar-ne al màxim la difusió.

Els aspectes interdisciplinaris em semblen molt interessants, tanmateix en molts casos depenen de la bona voluntat del professorat. Parlant genèricament, hi ha la idea que es perden classes. Crec que s'hi ha d'implicar més professorat, a part de l'específic de l'assignatura de Literatura. I si abans he parlat de les rutes lligades al concepte de crèdits variables, potser seria una manera d'encabir-les en treball per projectes, crèdits de síntesi o PREC. Perquè tothom sap que l'alumne interioritza l'activitat a fora de l'aula d'una manera més activa i vivencial.

És el que deia Pere Farrés a la introducció de *Ruta literària de Miquel Martí i Pol* (2004): «Tota la vida de Martí i Pol va transcórrer en aquesta vila de la plana de Vic. Des d'aquí a través de la poesia universalitzà el seu món personal i col·lectiu. El seu poble són tots els pobles; la fàbrica, totes les fàbriques; l'Elionor i en Joan, tots els obrers...», per entendre com l'element particular s'universalitza. M'agrada molt aquesta universalització d'un món petit a partir de l'espai concret de Roda de Ter.

Una de les propostes que, com a professora, havia fet era el treball sobre Miquel Martí i Pol l'any 1997. Aquesta va ser una experiència meua i molt particular de tots els alumnes després d'un treball a classe amb el poemari d'*Estimada Marta* i amb el privilegi de visitar no ara la casa del poeta, sinó el poeta a casa seva.

La idea, també, d'implicar-hi altres departaments fa que la sensació d'«és que es perden classes» quedi en un segon terme, si ho programem

bé i amb temps. Per exemple, podem fer combinacions properes com l'anterior amb Verdaguer i Martí i Pol.

Efectivament, podem aprofitar la ruta i compaginar-la amb cases d'escriptors i exposicions. Es pot adaptar la Ruta Rodoreda per Sant Gervasi, llegir els textos que donen sentit a la infantesa de Mercè Rodoreda i, per la seva proximitat, anar fins a la casa de Joan Maragall, al carrer Alfons XII, i seguir l'itinerari per dins la casa amb la lectura de poemes i després, a la tarda, fer una altra activitat que, en el nostre cas, va ser la visita a la Biblioteca de Catalunya. És així que les paraules de Mercè Rodoreda, situades en el lloc, prenen un altre sentit: «Sóc filla de Sant Gervasi de Cassoles, d'un carrer estret i curt que, aleshores, anava del de Pàdua a la riera de Sant Gervasi i que es deia carrer de Sant Antoni; més endavant li van canviar el nom pel de carrer París i més endavant encara, pel de Manuel Angelon, que encara conserva». I des del carrer Balmes: «darrere de casa, quan jo era petita, el que ara és carrer de Balmes era la riera de Sant Gervasi de Cassoles. A l'altra banda de la riera hi havia el parc abandonat del marquès de Can Brusi. Des del menjador es veia frondós d'arbres centenaris. Ple de rossinyols a les nits d'estiu». I encara, com l'espai es transforma en matèria literària: «Anava de la plaça Molina fins a l'Ateneu de Sant Gervasi a tocar del que ara és Mitre. Al capvespre se sentien crits de paons. Aquest parc, idealitzat, és el parc de la torre dels Valldaura. El jardí de tots els jardins.»

També val la pena pensar en exposicions que han generat rutes, per exemple, la de l'any passat amb Salvador Espriu al CCCB. Així d'«He mirat aquesta terra», el comissari de la qual va ser Julià Guillamon, en va sortir l'itinerari literari: *Lavinia, La Barcelona de Salvador Espriu*, a càrrec de Maria Nunes.

La ruta esdevé, doncs, una eina d'aprenentatge del món literari. Apropa autors, moviments o gèneres literaris, als lectors. Hi aporta, deia, el fet vivencial i les dinàmiques de grup. Tanmateix hi ha un element que, com a professionals, no podem passar per alt, que és la matèria primera de la literatura: la llengua. Si, com diu Jaume Cabré, a *La matèria de l'esperit*: «La lectura d'una obra literària és el viatge pel món proposat per l'escriptor i, sobretot, per l'estil i la llengua que ens són oferts», així, és rellevant que Manuel Carbonell, al pròleg del llibre *J.V. Foix, cinc rutes literàries* (1993), recomani al professorat: «Ara bé, no cal dir com, prèviament a la realització d'aquestes rutes,

n'és d'imprescindible arribar a una certa familiaritat amb cada un dels textos que les amollonen. Especialment els professors n'han d'obrir el camí als seus alumnes, els han de fer accessibles sobretot pel que fa al lèxic infreqüent i, doncs, desconegut.»

I, finalment, voldria acabar amb la imatge d'aquest actor, Sam Wamaker, el nom del qual potser no us dirà res, però en vull subratllar la tenacitat. Resulta que, passejant per Londres, va buscar on havia estat The Globe, el famós teatre de Shakespeare. El va trobar en una *brewery*, una antiga fàbrica de cervesa, amb una trista placa on deia que allà hi havia hagut el teatre. Aleshores va fer tot i més per aconseguir recursos per reconstruir-lo. Potser, doncs, la nostra literatura necessita encara aquesta tenacitat per aconseguir objectius i donar-la a conèixer, com l'amor en el vers de Shakespeare: «Tinc l'amor molt més fort ni que sembli afeblit.»

Aquest llibre,
LA LITERATURA COM A PATRIMONI
I DESENVOLUPAMENT DEL TERRITORI
ESP AIS I RUTES LITERÀRIES
de les Edicions del Centre de Lectura,
ha sortit imprès dels tallers
de Gràfiques Arrels, S.L.,
a primer de maig de 2015

ISBN: 978-84-94342-51-6

9 788494 342516